

Iz arhivskih fondov in zbirk

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 347.236.2:811.163.6"16/18"

Prejeto: 10. 10. 2006

Urbarialia slovenica – po sledih urbarjev in urbarialnih registrov v slovenskem jeziku med 17. in 19. stoletjem

BORIS GOLEC

doc., dr. zgodovinskih znanosti, višji znanstveni sodelavec

Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

e-pošta: bgolec@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

Glede na minimalno rabo slovenskega jezika v uradovanju vse do srede 19. stoletja ne preseneča, da še nedavno ni bil izpričan noben urbar ali vsaj urbarialni register v slovenščini kot jeziku ljudstva. Šele dobro desetletje je po zgolj obrobni omembi znan izgubljeni slovenski urbar iz prve tretjine 17. stoletja. Z novima odkritjema se je bera urbarjev in sorodnih fevdalnih popisov v slovenskem jeziku povzpela na tri, po vsebini, obliki in namenu sicer zelo skromne primerke. Razprava analizira okoliščine in razloge za njihov nastanek, ki so pri vsakem nekoliko drugačni. Hkrati opozarja na specifičen pojav t. i. kajkavsko-prekmurskih urbarjev iz obdobja 1768–1775. Gre za tiskane formularje za posamezne vasi v Prekmurju, obrobem koščku slovenskega ozemlja, ki je spadalo pod Ogrsko. Jezik teh urbarjev, raztresenih po različnih braniščih v Sloveniji in na Madžarskem, bo potrebno šele natančno proučiti in temu ustrezno pravilno poimenovati.

KLJUČNE BESEDE: urbarji, slovenščina, hrvaščina, kajkavščina, Prekmurje, Bela krajina, Gradac, Bloke, Braslovče

ABSTRACT

URBARIALLA SLOVENICA – FOLLOWING THE TRAIL OF LAND REGISTERS AND REGISTERS OF TRIBUTES WRITTEN IN THE SLOVENE LANGUAGE BETWEEN THE 17th AND 19th CENTURY

Considering the minimum use of the Slovene language in administrative matters till the mid- 19th century, it comes as no surprise that until recently there was no evidence of land registers or registers of tributes written in the Slovene language. It is only from a marginal note discovered some ten years ago that we know of the existence of a lost Slovene land register dating back to the first third of the 17th century. Taking into account two other discoveries, the collection of land registers and similar feudal inventories written in the Slovene now encompasses three specimens, all of them rather modest as to their contents, form and purpose. Each of them having characteristics of its own, the article aims to analyse circumstances and reasons for their creation and calls attention to the so-called Kajkavian-Prekmurje land registers created between 1768 and 1775. These are printed forms for individual villages in Prekmurje, a region on the fringe of the Slovene territory that was once part of Hungary. The language of these land registers, scattered around various institutions throughout Slovenia and Hungary, is yet to be thoroughly researched and appropriately denominated.

KEY WORDS: land registers, the Slovene language, the Croatian language, the Kajkavian language, Prekmurje, Bela Krajina, Gradac, Bloke, Braslovče

Če si pri slovenistih izposodimo ugotovitev, da je bil slovenski jezik pred Trubarjem (samo) zapisovan, od leta 1550 pa so ga tudi pisali,¹ predstavlja v uradovnem jeziku podobno, čeprav manj ostro prelomnico leto 1848: dotlej so slovenščino pri uradovanju predvsem zapisovali in jo šele po tem letu začeli v večji meri zares uporabljati. Tako ne preseneča, da zvrsti dokumentov, značilne predvsem ali izključno za fevdalno dobo, ki jo je sklenilo prav leto 1848, najdemo v slovenščini le za poskusno ali sploh ne. S tem prelomnim letom so se slovenskemu jeziku namreč šele začele odpirati širše pravne in dejanske možnosti za dokončno normiranje in uveljavitev v javnosti.²

Nasprotno je bila pisana uradovna slovenščina, kolikor je je pred sredo 19. stoletja sploh nastala, namenjena skoraj v celoti samo ustni rabi. V slovenščino so prevajali množicam namenjene oblastne ukaze, zapisovali pa sodne prisege preprostih, nemščine nevedskih ljudi, ter razne službene in vdanostne prisežne obrazce; ti so postajali od druge polovice 18. stoletja čedalje redkejši, saj je v tem času razumevanje nemškega jezika prodrlo s šolsko izobrazbo tudi do malo izobraženega človeka. Slovenski jezik je bil tako eden redkih jezikov Habsburške monarhije, v katerem niso sestavljali vladarskih privilegijev, niti takih z najskromnejšo vsebino, in mnogih drugih zvrsti samostojnih dokumentov pravne oz. dokazne narave. Količinsko in vsebinsko nadvse skromni pisani primerki uradovne slovenščine so ostajali vse do srede 19. stoletja omejeni na interno rabo, v najboljšem primeru kot dopolnilne dokazne priloge k nemškim dokumentom. Izjem, ki potrjujejo pravilo, je, in to je pomenljivo, komajda za vzorec, a še te so se slej ko prej omejevale na neko zaprto okolje.³

Povsem razumljivo je torej, da ne poznamo v slovenščini pisanih urbarjev kot tipičnega dokumenta fevdalne dobe. Urbarji so namreč prenehali nastajati natanko v letu, s katerim je uradovna slovenščina šele začela svoj pohod. Tudi v tem pogledu je slovenski jezik eden redkih modernih evropskih jezikov in bi mu morda našli primerjavo samo pri jezikih baltskih narodov in nekaterih jezikih jugovzhodne Evrope. Dejstvo, da v fevdalni dobi, ko sta družba in uprava temeljili prav na zem-

ljiškem gospodstvu, na Slovenskem niso nastajali v ljudskem jeziku niti osnovni registri fevdalnih obveznosti, je vsekakor zelo zgovoren kazalec takratne veljave slovenščine kot pisnega upravnega jezika.

Tako je pravzaprav svojevrstno odkritje sleherne najdba še tako skromnega slovenskega uradovnega besedila, nastalega pred sredo 19. stoletja in pri nekaterih zvrsteh deloma tudi še pozneje. Uradovnim tekstom v slovenščini seveda še zdaleč ne gre pripisovati epohalnosti, zato pa je vsak zase vreden pozornosti. Tudi dandanašnji, ko se je objavljane tovrstnih besedil, drugače kot pred stoletjem in več, oteslo narodnoobrambnih dokazovalnih teženj narodove samobitnosti in upravičenosti do obstoja ter lastnega razvoja.

Pričujoče besedilo bo govorilo o obstoju dveh skromnih, doslej neznanih dokumentov urbarialne narave, nastalih v zadnjem stoletju fevdalne dobe, in hkrati podalo pregled dosedanjega vedenja o sloveniki v urbarjih. Morda bi pri tem kdo z zadoščenjem dejal, da imamo v naboru uradovne slovenike končno "prvi slovenski urbar". A ob tem ni moč prezreti dejstva, da je "urbarialia slovenica" skupaj z najnovejšimi odkritji nadvse skromna: iz prve tretjine 17. stoletja je prišla do nas zgolj omemba neohranjenega slovenskega priročnega urbarja, iz druge polovice 18. stoletja se je v prepisu ohranil glavni del danes izgubljenega urbarja, najzgodnejšega po vsebini znanega primerka te zvrsti uradnega zapisovanja v slovenščini, celotno bero pa sklene desetinski register z začetka 19. stoletja, edini tovrstni dokument, ohranjen v izvirniku. Trije "slovenski urbarji" so torej po obsegu in vsebini zanemarljivi primerki v poplavi nekaj tisoč nemških, italijanskih ter tudi latinskih in madžarskih urbarjev in urbarialnih registrov s slovenskega ozemlja. Njihova maloštevilnost je samo izjema več, ki potrjuje pravila celih stoletij: slovensko se govori, piše pa ne ali zgolj izjemoma, če je to res nujno potrebno.

V okvir naše obravnave sodijo v širšem smislu tudi t. i. "kajkavsko-prekmurski" urbarji, nastali kot tiskani formular v letih od 1767 dalje med splošno urbarialno regulacijo na Ogrskem. Glede na jezikovne posebnosti in tesno povezanost s soslednjim kajkavskim prostorom jih namreč ni mogoče brez zadržka imenovati slovenski niti prekmursko slovenski, čeprav zlasti pri poimenovanju podložniških obveznosti vsebujejo številne prekmurske izraze. V še večji meri je prekmursčina zastopana v vprašanjih in odgovorih podložnikov posameznih vasi, ki so jih zapisali med pripravami na izpolnitev samih urbarjev. Prekmurski urbarji terezijanske do-

¹ Prim. I. Grdina, *Od Brižinskih*, str. 14.

² Prim. S. Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 458–461.

³ O slovenskem uradovanju in zvrsteh slovenskih uradovnih dokumentov do srede 19. stoletja prim. predvsem: S. Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 458–460; M. Orožen, *Uradovna slovenščina*; E. Umek (ur.), *Slovenščina v dokumentih*; E. Umek (ur.), *Iz roda v rod*.

be so sicer v slovenski kulturnozgodovinski zavesti komaj prisoten pojav in je nanj že zato vredno ponovno opozoriti. Zaradi specifičnih okoliščin nastanka in posebnosti njihovega jezika jim je v prispevku odmerjeno posebno mesto.

Doslej znana "urbarialia slovenica"

Raziskovalci slovenske preteklosti in jezika so v urbarjih našega narodnega prostora že zgodaj opazili ne tako maloštevilne ljudske izraze. V pregledih slovenske zgodovine, jezika in arhivske dediščine se, denimo, redno pojavlja znani velesovski urbar iz leta 1458, v katerem najdemo ponavljajoči se slovenski izraz za rž (*resch*) in kratek izrek nabožne narave.⁴ V tem primeru je zapis slovenske besede za žito resnično posebnost, ki daje slutiti, da pisar nemara ni poznal nemške ustreznice. Običajni urbarialni izrazi so namreč vedno in povsod pisani nemško in le manj uveljavljeni, predvsem razne lokalno omejene dajatve, so v tujejezičnem urbarju v ljudski, slovenski obliki, kot npr. *pojezda*, *ograda*, *pogača*, *mavrah* idr. Takšne in podobne jezikovne drobce, največkrat zgolj posamezne besede, je opazilo in zabeležilo kar nekaj raziskovalcev preteklosti.⁵ Posamezne pojme bomo našli tudi v vseh dosedanjih objavah srednjeveških in zgodnjenovoveških urbarjev za slovensko ozemlje. Neprimerno pogostejši, tako rekoč pravilo, so v urbarjih zapisi slovenskih osebnih imen in priimkov, dokler jih od druge polovice 18. stoletja, kot v pisanih virih nasploh, praviloma ne zamenjajo uradne oblike, na večini slovenskega ozemlja seveda usklajene z nemškim pravopisom.⁶

Razumljivo je, da v urbarjih večjo pozornost kot antroponimi, toponimi in posamezni slovenski izrazi pritegnejo slovenski vložki, pa naj gre za vsebino, povezano z urbarjem kot takim, ali za poznejše vsebinsko povsem samostojne marginalije, ki so jim nepopisani listi urbarjev služili kot še uporaben papir. Takšne in drugačne mlajše pripise v slovenščini je mogoče opaziti v kar nekaj urbar-

jih.⁷ Nemara so najzanimivejši primerki ljudskega pesništva iz drugega desetletja 18. stoletja v urbarju graščine Slatna pri Litiji.⁸ Od zapisov, nastalih sočasno s preostalim besedilom urbarja in v organski povezavi z njim, pa so mi znani zgolj slovenski opisi meja deželskih sodišč oziroma slovenski mikrotoponimi v sicer nemških opisih meja.⁹ Morda bi sicer našli še kje kak obroben slovenski zapis v zvezi z dajatvami, vse, kar presega to raven, pa bi bilo že samo po sebi odkritje.

Glede na povedano je za zgodovinarja pravi mali čudež, če naleti na še tako lapidaren zapis o urbarju, ki naj bi bil kot celota napisan slovensko. Omembo prvega in doslej edinega takšnega urbarja iz belokranjskega Gradca so predhodniki sicer odkrili že pred časom, vsekakor vsaj pred četrto stoletja. Kolikor mi je znano, je na gradaški slovenski urbar prva mimogrede opozorila Maja Žvanut,¹⁰ ne da bi se poglobila v okoliščine dokumenta, ki vsebuje zapis o omenjenem urbarju. Gre za zapuščinski inventar Janeza Jurija barona Purgstalla, sestavljen leta 1640 v gradu Gradac. Inventurni komisariji so tu med drugimi dokumenti popisali štiri urbarje: slovenskega iz obdobja 1625–1629 (*ein windisches vrbari vnder No. 1 von 25 bis in 29. jar*), ki mu kronološko sledijo nekaj let mlajši nemški urbar (*ein teutsches deto*) ter dva brez oznake jezika.¹¹ Neznana roka – najbrž gre za rokopis arhivistke Majde Smoletove – je v inventarju pri prvem urbarju s svinčnikom pripisala: "slovenski urbar!!", s tem pa pritegnila pozornost poznejših uporabnikov. Objava podatka o obstoju urbarja izpod peresa Žvanutove me je nato napeljala k osvetlitvi okoliščin njegovega nastanka. Tako sem o gradaškem urbarju, o katerem vemo z gotovostjo le, kdaj, kje in v katerem jeziku je nastal, pisal leta 2000 v Arhivih v

⁴ ARS, AS 1074, Zbirka urbarjev, I/49 u, urbar dominikanskega ženskega samostana Velesovo 1458 – 16. stoletje; prim. D. Juričič Čargo, L. Žnidaršič Golec, *Vodnik po urbarjih*, str. 305–306.

⁵ Omeniti kaže, da je Pavle Blaznik sistematično obdelal slovenske urbarialne in upravne izraze škofjeloškega območja, začenši z najzgodnejšimi iz 14. stoletja (P. Blaznik, *Slovenica v arhivalijah*).

⁶ O pisnem normiranju osebnih imen in priimkov v 18. stoletju prim. B. Golec, *Ormož v stoletjih*, str. 84 in priloge na str. 133 sl.

⁷ Prim. D. Juričič Čargo, L. Žnidaršič Golec, *Vodnik po urbarjih*.

⁸ J. Kos, E. Umek, Dve slovenski pesmi, str. 218–220.

⁹ Največ slovenskih opisov meja poznamo za dolensko deželsko sodišče Ortnek, nastalih med letom 1655 in koncem 18. stoletja (prim. B. Golec, Iz zgodovine uradovne, str. 149–152, v opombah tudi hranišča virov in objave). Iz druge polovice 17. stoletja se je ohranil opis meja višnjegorskega sodišča (prav tam, str. 152–154) in iz okoli leta 1700 za sodišče Turjak (B. Golec, Iz zgodovine pisarniške, str. 94–95). Kronološko si sledijo še opisi meja deželskih sodišč: Švarcenek–Zavrh 1711 (S. Rutar, Završniška gosposčina, str. 26–28), Bled 1749 (B. Golec, Iz zgodovine pisarniške, str. 99–100), Bovec 1757 (S. Rutar, *Zgodovina Tolminskega*, str. 233) in Turjak 1767 (B. Golec, Iz zgodovine pisarniške, str. 96–97).

¹⁰ M. Žvanut, *Od viteza*, str. 35.

¹¹ ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 80, P–23, 29. 3. 1640, str. 1.

razpravi o uradovalni slovenščini 17. stoletja.¹² Ker medtem ni prišlo na dan nič, kar bi lahko védenje o urbarju kakor koli dopolnilo, se ob njem tokrat ne kaže posebej ustavljati. Glede na odkritje dveh novih sorodnih dokumentov je treba zgolj popraviti trditev, da "kolikor je znano, ne obstaja noben primerek slovensko pisanega urbarja niti ne poznamo drugih omemb obstoja takšnega dokumenta." Še vedno pa gre za najstarejši izpričani dokument te vrste na Slovenskem in za nič manj izjemen primer kakor pred šestimi leti, ko sem ga predstavljal. Kot bomo videli v nadaljevanju, je kronološko drugi slovenski urbar, od gradaškega mlajši skoraj pol-drugo stoletje, prav tako nastal v okolju, v katerem pisana uradovalna slovenščina ni bila nekaj nenavadnega, tj. na širšem območju notranjskega Loža. Ni naključje, da gre tako kot pri Beli krajini za ozemlje na meji s Hrvaško. Na obe obmejni območji so namreč s Hrvaškega prihajali zgledi, če že ne kar neposredne spodbude za skromno uporabo ljudskega jezika v vsakdanjem pisnem uradovanju.

Tako kot je bilo v hrvaških pokrajinah uradovalno pismenstvo v domačem jeziku neprimerno bolj razvito kot na slovenskih tleh,¹³ je od poznega srednjega veka nastalo in se ohranilo tudi precejšnje število urbarjev v vseh treh dialektih sedanjega hrvaškega jezika, tj. v kajkavščini, čakavščini in štokavščini.¹⁴ V zelo majhni meri so se tovrstni zgledi iz hrvaške sosesčine dotaknili slovenskega etničnega obrobja. O neposrednem zgledovanju lahko sklepamo pri prej omenjenem gradaškem urbarju iz obdobja 1625–1629. Hrvaški dokumenti na belokranjskih tleh in izpričano tudi v samem gradaškem gospostvu namreč niso bili nikakršna izjema. Zapuščinski inventar iz gradu Gradac, v katerem je omenjen slovenski urbar, navaja tako tudi neko hrvaško zadolžnico (*ein Crabatischer Schuldtbrief*).¹⁵ Še več, iz leta 1593 se je ohranil celo hrvaško pisani urbar za gospostvo Metlika, nastal v času, ko je bilo to obmejno gospostvo zastavljeno ogrsko-hrvaškim plemičem Erdödiem in je v metliškem gradu delovala hrvaška pisarna.¹⁶

Kajkavsko-prekmurski terezijanski urbarji

V drugačnih okoliščinah so se v poznejšem času, v šestdesetih in sedemdesetih letih 18. stoletja, na drugem koncu slovensko-hrvaške sosesčine pojavili t. i. kajkavsko-prekmurski urbarji, tiskan izdelek administracije absolutistične države, nastal za potrebe urbarialne regulacije na Ogrskem. To je Marija Terezija ukazala leta 1766 zaradi kmečkega nezadovoljstva in nemirov, njen cilj pa je bila uvedba enotnega urbarja v celotnem Ogrskem kraljestvu. Samo regulacijo so izvedli pooblašeni županijski uradniki in je najprej zajela šest nemirnih županij zahodne Ogrske, tudi Železno in Zalsko, med kateri je bilo razdeljeno Prekmurje.

Izraz "kajkavsko-prekmurski urbarji" povzemam po slovenistki Martini Orožnovi, ki je na urbarje bežno opozorila v razpravi o uradovalni slovenščini druge polovice 18. stoletja (1980). Njena omemba je obetala monografsko objavo s temeljito znanstveno obravnavo urbarjev, vendar do izdaje žal ni prišlo.¹⁷ Védenje o terezijanskih urbarjih tega prostora, nastalih od leta 1767 dalje, je tudi zato še vedno presenetljivo slabo razširjeno tako med zgodovinarji kakor med slovenisti. Kolikor sem lahko ugotovil, so urbarje drugo za drugim prezrla vsa temeljna dela o slovenski zgodovini, slovstvu in arhivski sloveniki. Zdi se, kot bi se ta precej nenavaden pojav vztrajno izmikal našemu ozaveščenju, še posebej v osrednje-slovenskem prostoru. Ker urbarji niso doživeli samostojne obravnave ali objave, jih preprosto "še vedno ni", pa čeprav je morda omenjanje sem in tja "vznemirilo" vsaj prekmurski prostor.¹⁸

Podatek Martine Orožnove o obstoju dveh urbarjev za vasi Ropoča in Ižakovci, sicer brez navedbe hranišča ali referenčne literature, me je posredno napotil k prekmurskim fondom in zbirkam Pokrajinskega arhiva Maribor. Tu sem poleg več urbarjev našel gradivo, ki priča, po kako vijugasti poti se je védenje o tem pojavu prebijalo do strokovne javnosti. Urbarjem so se na njihovi poti v vseslovensko kulturnozgodovinsko zavest vedno znova postavljale nepričakovane ovire. Tako je že leta 1927 neki Alojz Turk s Ptuja poslal komentirani prepis urbarja za Beltince uredniku revije

¹² B. Golec, Iz zgodovine uradovalne, str. 144–146.

¹³ Samo v zbirki Acta Croatica v Arhivu HAZU je blizu 6000 (!) dokumentov v hrvaščini, nastalih od leta 1428 do konca 18. stoletja.

¹⁴ Prim. R. Lopašić, *Hrvatski urbari*.

¹⁵ B. Golec, Iz zgodovine uradovalne, str. 144–145.

¹⁶ Objava urbarja: D. Kos, *Urbarni za Belo krajino*, str. 323–363. Avtor kritične izdaje jezik urbarja sicer označuje kot kajkavščino (str. 24), vendar so v njem jasno prepoznavni elementi ikavske različice štokavščine.

¹⁷ M. Orožen, *Uradovalna slovenščina*, str. 156. V isti razpravi izpred dobrega četrta stoletja je avtorica zapisala, da je že prispevala tipkopis razprave o jezikovnih značilnostih urbarjev za predvideno izdajo urbarjev pri Pomurski založbi (str. 173, op. 4).

¹⁸ Urbarjev se ni dotaknilo niti znanstveno srečanje o prekmurski narečni slovstveni ustvarjalnosti v Murski Soboti leta 2003. Prim. J. Vugrinec (ur.), *Prekmurska narečna*.

Časopis za zgodovino in narodopisje,¹⁹ a prispevek ni nikoli izšel.²⁰ To je za lep čas ustavilo širjenje védenja o tem fenomenu. V letih pred 2. svetovno vojno se je za urbarje zanimal pravni zgodovinar Metod Dolenc, ki mu je prekmurski rojak Anton Vratuša celo izročil jezikovno študijo o urbarju za vas Sebeborci v gornjelendavskem gospodstvu, vendar ta prispevek prav tako ni bil nikjer objavljen. Vprašanja urbarjev se je, potem ko je zaman iskal Vratušev rokopis, veliko pozneje, v šestdesetih letih minulega stoletja, sistematično lotil Vanek Šiftar. Ugotavljal je, da "ti urbarji še niso znani slovenski javnosti in tudi ne preveč poznani naši znanosti" (1967),²¹ toda tudi njegovo načrtno delo v županijskih arhivih v Sombotelu (Szombathely) in Zalaegerszegu ni obrodilo zelenega sadu. Sledove Šiftarjevih prizadevanj za znanstveno obravnavo in objavo vzorčnih primerkov urbarjev najdemo danes v njegovi zapuščini v PAM,²² nekaj njegovga tipkopijsnega gradiva pa tudi v fondu Prekmurske arhivalije.²³ Kopije dveh urbarjev, za Ižakovce in Ropočo, je Šiftar izročil Martini Orožen in nameraval njeno jezikoslovno razpravo skupaj s svojo študijo objaviti v monografiji, vendar ta, kot je bilo že zapisano, ni nikoli zagledala luči sveta.²⁴

Iskanje terezijanskih urbarjev po bibliotečnih bazah podatkov ostaja tako vse do današnjih dni neuspešno. O tej problematiki sta sicer v zadnjih dvajsetih letih izšli razpravi porabske rojakinje Marije Kozar-Mukič. Prva je krajši prispevek o jeziku urbarjev, objavljen leta 1986 v pri nas težko dostopni madžarski slavistični reviji.²⁵ Druga razprava, natisnjena 1995 v Zborniku soboškega muzeja, pa govori o življenju prekmurskih Slovencev v 18. stoletju in

se jezika zgolj dotika.²⁶ Avtorica jezik urbarjev dosledno imenuje "slovenski" in ga označuje kot "zapis takratne žive prekmurske govorice, v kateri pa se je pod vplivom stoletne cerkvene rabe udomačilo tudi veliko kajkavskih besed." Po njenem lahko "urbarje Slovenske okrogline" štejemo za prvo tiskano uradno besedilo v prekmurskem narečju. Toda pri analizi jezika in črkopisa vendarle ne more prezreti zelo močne kajkavske komponente.²⁷

Terezijanski urbarji, nastali po navodilih patenta Marije Terezije o davčni regulaciji na Ogrskem iz leta 1766, so torej pokrili slovensko ozemlje v mejah Ogrskega kraljestva. Urbarski formular s tiskanim besedilom so dobila vsa naselja v skupno 43 ogrskih županijah in ga bila na podlagi izpraševanja podložnikov dolžna izpolniti z lokalnimi podatki. Zaradi etnične raznolikosti podložnega prebivalstva so v Železni in Zalski županiji pri tisku formularjev uporabili tri jezike: madžarskega, nemškega in slovenskega (tako ga imenujem v nadaljevanju). V teh treh jezikih, od kraja do kraja različno, so nato popisovalci (*conscriptores*) vnesli tudi podatke.²⁸

Iskanja in evidentiranja prekmurskih terezijanskih urbarjev v največ obetajočih hraniščih – županijskih arhivih v Sombotelu in Zalaegerszegu – se je, kot je bilo že povedano, pred desetletji sistematično loteval Vanek Šiftar, za njim pa za Železno županijo Marija Kozar-Mukič. Po Šiftarjevi navedbi naj bi bili v obeh arhivih ohranjeni urbarji za več kot sto prekmurskih vasi;²⁹ pri tem rokopisni seznam v njegovi zapuščini navaja urbarje za 98 krajev in posebej za 102 kraja t. i. "9 točk" (*novem puncta*), tj. vprašanja podložnikom in njihove odgovore.³⁰

Tako Šiftar kot Kozar-Mukičeva sta se pri svojem delu osredotočila na najpomembnejši hranišči, obe zunaj meja Slovenije, in pustila ob strani morebitna hranišča prekmurskih urbarjev doma. Sam sem se zato pri iskanju omejil na slovenski prostor. V Pokrajinskem arhivu Maribor, katerega fondi in

¹⁹ PAM, PAMB/2190, Prekmurske arhivalije, šk. 1, 1/5.

²⁰ Prim. S. Kos, *Bibliografsko kazala*.

²¹ PAM, PAMB/2190, Prekmurske arhivalije, šk. 1, 1/9, Vanek Šiftar – poročilo 15. 2. 1967. – Isto poročilo tudi v: PAM, PAMB/2139, Šiftar dr. Vanek, šk. 92, 92/8. – Vratušev rokopis o jeziku sebeborskega urbarja je Šiftar dvajset let iskal na raznih naslovih, vse do leta 1989, ko se je rokopis po naključju našel in je danes v Šiftarjevi zapuščini (prav tam, šk. 92, 92/8, Sebeborski urbar; o iskanju in najdbi rokopisa tudi: šk. 92, 92/7, Korespondenca).

²² Šiftarjevo gradivo o terezijanski davčni regulaciji v: PAM, PAMB/2139, Šiftar dr. Vanek, šk. 87–92.

²³ PAM, PAMB/2190, Prekmurske arhivalije, šk. 1, 1/9.

²⁴ Šiftarjeva korespondenca s Pomursko založbo priča, da je založba objavo terezijanskih urbarjev uvrstila v svoj knjižni program za leto 1977 in ponovno za leto 1989/90, govori pa tudi o nedorečenostih glede objave in o določenih nesoglasjih (PAM, PAMB/2139, Šiftar dr. Vanek, šk. 92, 92/7, Korespondenca). Glede na to, da Šiftarjeve študije v njegovi zapuščini ni, kaže, da dela vendarle ni dokončal.

²⁵ M. Kozar-Mukič, *Jezik urbarjev*.

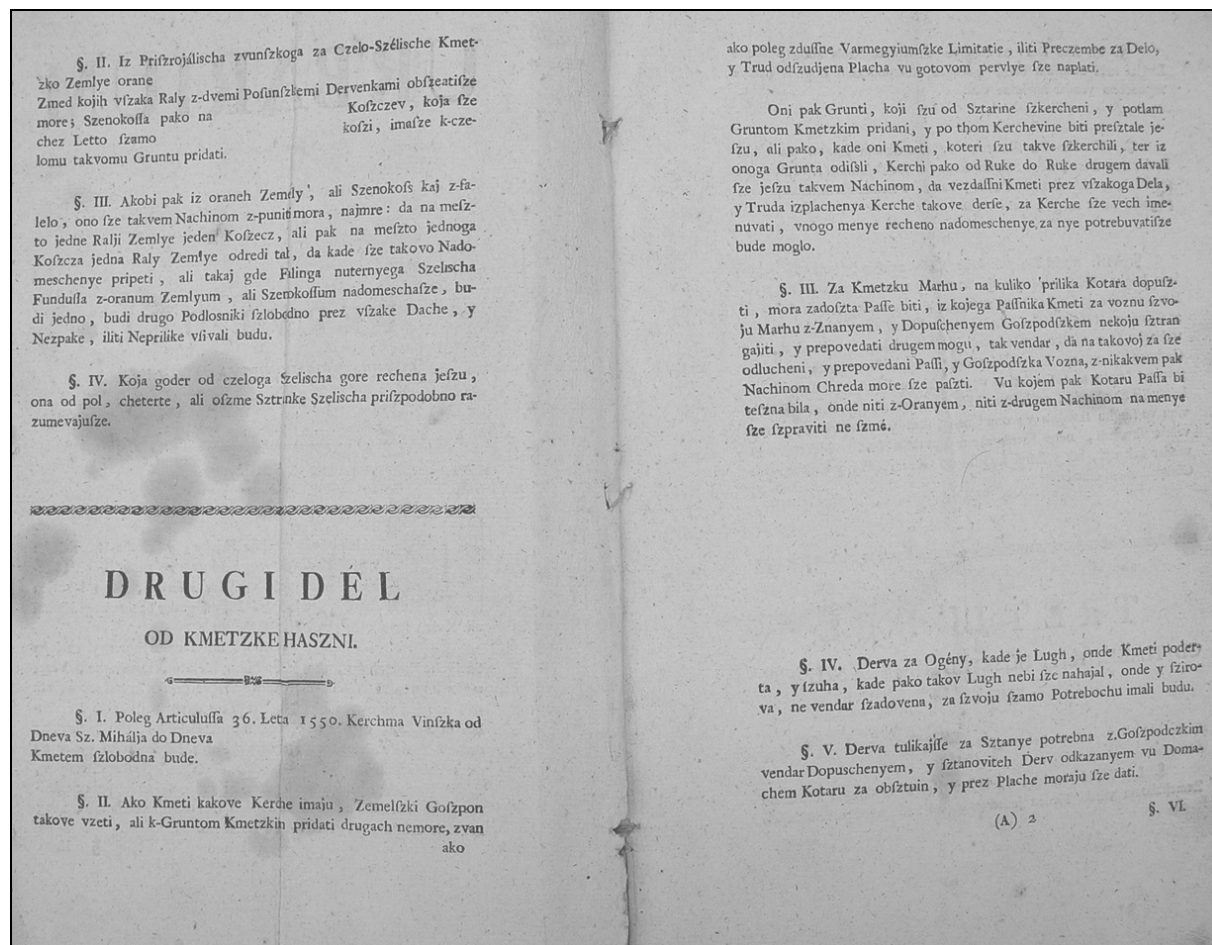
²⁶ M. Kozar-Mukič, Podatki o načinu. – Na razpravo me je opozoril kolega dr. Andrej Hozjan, za kar se mu iskreno zahvaljujem.

²⁷ M. Kozar-Mukič, *Jezik urbarjev*, str. 115 sl.

²⁸ M. Kozar-Mukič, Podatki o načinu, str. 77–78; PAM, PAMB/2190, Prekmurske arhivalije, šk. 1, 1/9, Vanek Šiftar – poročilo 15. 2. 1967, str. 1.

²⁹ PAM, PAMB/2190, Prekmurske arhivalije, šk. 1, 1/9, Vanek Šiftar – poročilo 15. 2. 1967, str. 1.

³⁰ PAM, PAMB/2139, Šiftar dr. Vanek, šk. 92, 92/4, Dr. Horvath Ferenc, *Index locorum conscriptionum urbarialium*.

Dve strani urbarja za Gornje Petrovce

zbirke so obetali največ, sem našel sedem terezijanskih urbarjev: tri urbarje v izvirniku za Prekmurje in enega za Medžimurje ter tri urbarske prepise.³¹ V zbirko Prekmurske arhivalije so leta 2006 uvrstili še kopije dveh drugih urbarjev in nekaj vprašalnikov s podložniškimi odgovori, ki mi jih je odstopila prof. dr. Orožnova, gre pa za že omenjene Šiftarjeve fotokopije iz sombotelskega županijskega arhiva.³² Poleg naštetega je v Sloveniji še nekaj

tovrstnega gradiva. Tako hrani Pokrajinska in študijska knjižnica v Murski Soboti Šiftarjeve fotokopije delov treh že znanih urbarjev³³ ter v izvirniku dva nekoliko mlajša urbarja z latinskim oz. madžarskim obrazcem.³⁴ Sklepamo lahko, da so terezijanski urbarji za Prekmurje raztreseni tudi po različnih hraniščih zunaj javnih arhivov in knjižnic, tem prej, če vemo, da so različico beltinškega pred

³¹ Izvirniki urbarjev se nanašajo na Gornje Petrovce in Adrijance (PAM, PAMB/1847, Lipovšek Gašper, šk. 1) ter medžimurski Stanetinec (PAM, PAMB/2190, Prekmurske arhivalije, šk. 1, 1/10). V prepisu so ohranjeni urbarji za beltinško graščino (prav tam, 1/5) ter Šiftarjeva tipkopisna prepisa urbarjev za Gornjo Lendavo in Beltince, shranjenih v Županijskem arhivu v Sombotelu (prav tam, 1/9; oba tudi v: PAM, PAMB/2139, Šiftar dr. Vanek, šk. 92, 92/4).

³² PAM, PAMB/2190, Prekmurske arhivalije, šk. 1, 1/23 (urbar naselja Izakovci) in 1/24 (urbar naselja Ropoča). – Prof. dr. Martini Orožnovi se kar najlepše zahvaljujem za prijaznost in sodelovanje. – V zapuščini V. Šiftarja je le fotokopija urbarja za Ropočo (PAM, PAMB/2139, Šiftar dr. Vanek, šk. 92, 92/2); v popisu fonda najdemo sicer tudi urbarja za Gornjo Lendavo in Izakovce ter objavi na-

menjeni referat M. Orožnove (šk. 91, 91/12), vendar arhivske enote z navedeno vsebino ni na ustreznem mestu.

³³ Gre za urbarje vasi Ropoča, Izakovci in Gornja Lendava (Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota, Domoznanska zbirka, Fo 162 in Fo 167). – Gornjelendavski urbar je nastal v treh različicah: slovenski, nemški in madžarski.

³⁴ Prav tam, fasc. 74 in Ro 212. – Izvirnik urbarjev za Mursko Sobotu iz leta 1783 z madžarskim obrazcem (fasc. 74) je deponiran v Pokrajinskem muzeju Murska Sobota in je del stalne razstave, drugi izvirnik brez naslovnice in z latinskim obrazcem pa se nanaša na del zgornjega Prekmurja in na več mestih navaja letnico 1780 (Ro 212). – Za informacije se iskreno zahvaljujem Andreju Pavliču, sodelavcu Pokrajinske in študijske knjižnice Murska Sobota.

letom 1927 našli v neki kmečki hiši v Vidoncih,³⁵ izvirnik stanetinskega pa je Pokrajinski arhiv Maribor leta 1992 pridobil z nakupom.³⁶ Natančneje bi zato kazalo pregledati predvsem vse prekmurske in porabske arhive rimskokatoliških župnij.³⁷

Terezijanski urbarji za prekmurski prostor so vsekakor zanimiv pojav, četudi jezikovno niso izključno slovenski, ali bolje rečeno, samo prekmursko slovenski. Nastali so namreč na obrobju etnične ozemlja, v pokrajini, ki ni sodila v isti državno-politični okvir kot glavnina Slovencev in tako tudi dolgo ni bila vključena v skupni kulturno-jezikovni razvoj. Dólinško Prekmurje kot del Zalske županije je povrh tega skoraj sedem stoletij (od 1094 do 1777) spadalo v zagrebško škofijo, prvi prekmurski pisci in prevajalci pa so se lahko naslonili le na kajkavsko tradicijo.³⁸

O tem, v katerem jeziku so prekmurski terezijanski urbarji pravzaprav pisani, v prekmurščini, kajkavščini ali v kaki vmesni jezikovni mešanici, bodo lahko sodili jezikoslovci.³⁹ Pri tem bo treba med drugim upoštevati dejstvo, da urbarji niso nastali hkrati – za Železno županijo so jih natisnili leta 1767, za Zalsko pa šele 1775 – in da se med seboj jezikovno razlikujejo tudi primerki za vasi iste županije.⁴⁰ Še večje razlike je seveda pričakovati pri rokopisnih odgovorih na t. i. 9 točk, saj jih je pisalo veliko uradniških rok. Nekaj je pri tem gotovo: kajkavska komponenta je v urbarjih vsekakor močno zaznavna. Urbarski formularji enake vsebine pokrivajo posamezne vasi Prekmurja kakor tudi Medžimurja, med katerima v času njihovega nastanka niti ni bilo jasne jezikovne ločnice, temveč kvečjemu narečna meja na Muri. Tako bi bilo morda še najustreznejše poimenovanje "prekmursko-

medžimurski" ali "medžimursko-prekmurski" urbarji, pri tem pa ne smemo prezreti dejstva, da so, začeni z letom 1773, uporabljali enake formularje tudi v Civilni Hrvaški. Zanimivo je, da je varaždinska različica tiskanega dela⁴¹ identična različici, ki jo v Prekmurju srečamo v Gornjih Petrovcih in Adrijancih. Razlike med varaždinsko in gornjepetrovsko različico so le v tabelaričnem delu – v urbarialni tabeli za dajatve in obveznosti, adrijanske tabele pa žal ne poznamo.

Za ponazoritev si oglejmo vzporedno objavo začetka tistih treh tipov urbarskih formularjev, ki jih v izvirniku ali prepisu najdemo v Pokrajinskem arhivu Maribor.⁴² Razlike v jeziku in črkopisu so očitne, vendar je jasno, da gre za tri različice, izpeljane iz skupne osnove, ki so jo za posamezne natise zgolj prirejali. Izhodiščna različica je bila slejkoprej kajkavska oziroma močno zaznamovana s kajkavščino. Kriteriji priredb – regionalni, narečni, individualni – predstavljajo posebno vprašanje, ki presega namen te obravnave. Različice vsekakor niso pogojene (samo) upravno, tj. glede na to, ali so namenjene vsem v Zalski oz. Železni županiji. Še manj je razmejitev med njimi naslonjena na današnjo narodno in jezikovno mejo na Muri. Različico 2 najdemo namreč tako v Ropoči in Gornji Lendavi (današnjem Gradu) na Goričkem (Železna županija), kakor tudi v medžimurskem Stanetincu (Zalska županija).

Od urbarjev in prepisov le-teh, shranjenih v Pokrajinskem arhivu Maribor, je izpolnjenih šest – za Ižakovce, Ropočo, Gornje Petrovce, Adrijance in madžimurski Stanetinec ter deloma za Beltince, oba Šiftarjeva tipkopisa pa sta zgolj prepisa urbarskega obrazca. Glede rabe slovenščine v rokopisnih odgovorih, tj. v izpolnjenih delih v obrazcu, podložniških tabelah in končnih poročilih, lahko ugotovimo naslednje. Največjo bero slovenskega jezika, pod sicer močnim kajkavskim vplivom, je najti v urbarju za Ivance, izpolnjenem šele poznega leta 1782. Tu je slovenski celo naslov: "*Urbarium Ivancza Szela nyihove Excellenzje Goszpodineb Grofov Janussa y Gyuraja Csaki Szpadajuchega*". Kot pri vseh drugih urbarjih je končno poročilo latinsko, prav tako so latinizirana osebna imena podložnikov (*Blasius, Ste-*

³⁵ PAM, PAMB/2190, Prekmurske arhivalije, šk. 1, 1/5.

³⁶ Prav tam, 1/10.

³⁷ Vodnik po župnijskih arhivih iz leta 1975 sicer v prekmurskih župnijskih arhivih ne pozna nobenega urbarja, vendar je mogoče, da se morebitni terezijanski urbarji skrivajo med zgolj sumarno navedenim spisovnim gradivom (E. Umek, J. Kos (ur.), *Vodnik po župnijskih arhivih*).

³⁸ Prim. V. Novak, *Izbor prekmurskega slovstva* str. 36 sl.

³⁹ Vprašanje samega poimenovanja jezika sicer nemara ni izključno jezikovne narave. Označevanje jezika izvirnikov in prepisov urbarjev v internem vodniku Pokrajinskega arhiva Maribor se, pomenljivo, ravna po današnjih pojmovanjih. Jezik in pisava urbarjev za prekmurske kraje sta opredeljena kot "prekmurski jezik – kajkavščina z madžarskim črkopisom", za Stanetinec v Medžimurju pa kot "hrvaški jezik – kajkavščina".

⁴⁰ Kot je ugotavljal že Vanek Šiftar na podlagi primerjave dveh urbarjev, beltinškega in gornjelendavskega, teh ni tiskala ista tiskarna, vidna pa naj bi bila tudi "velika jezikovna razlika" (PAM, PAMB/2190, Prekmurske arhivalije, šk. 1, 1/9, Vanek Šiftar – poročilo 15. 2. 1967, str. 2).

⁴¹ V. Pavliček, *Varaždinski urbariumi*, str. 3 sl.

⁴² Urbarja za Gornje Petrovce in Adrijance – izvirnika: PAM, PAMB/1847, Lipovšek Gašper, šk. 1; urbar za Stanetinec – izvirnik v: PAM, PAMB/2190, Prekmurske arhivalije, šk. 1, 1/10; urbarja za Beltince in Gornjo Lendavo – tipkopisna prepisa: prav tam, 1/9; urbar za Beltince v prepisu: prav tam, 1/5; urbar za Ivance, izpolnjen 1782: prav tam, 1/2; kopija urbarja za Ižakovce: prav tam, 1/23, in kopija urbarja za Ropočo: prav tam, 1/24.

Različica 1	Različica 2	Različica 3
Beltinci, Ivanci, Ižakovci	Gornja Lendava (Grad na Goričkem), Ropoča in Stanetinec	Gornji Petrovci in Adrijanci
Pervi del Od Pofztavlenya Szelifcha kmetfkoga & 1. Pokehdob v fzakojachke Dache, y Szlusbe Urbarialfzke k-fzeli fcha Naredgyenyu moraju fze pri fzpodobiti, fzelifche pak ni v fzigder jednako, nego k-Hatarfzkomu Sztaliffu, y k-drugomu kakvomu goder onoga fzela hafznu, ali kvaru moraiu fze prilofiti.	PERVI DEL & I. Od Posztavlenya Szelifchev Kmetczkih. Pokédobb v fzakojacske Dache, i Szlusbe Urbarialfzke k-fzelifnim Naredgyenyim fze morau prifzpodobiti, Szelifche pak ni fzagdi jednako, nego k-hatar fzkoi Sztalifchi, i k-drugim kakovochi prihodnim Hafznom, ali Skodlivno fztim fze morau prilofiti.	PERVI DEL OD POSZTAVLYENYA SZELISCHA KMETZKOGA. Pokehdob v fzakoiachke Dache, y Szlusbe Urbarialfzke k Szelischa Naredyenyu moraju fze prifzpodobiti, Szelischa pako ne je v fzigder jednako, nego k-kotara fztaliffu, y k-drugoj kakvoj goder Szela onoga Hafzni ali Kvaru moraju fze primeriti.

phanus, Michaël), priimki pa v običajnem (madžarskem) črkopisu. Po količini je slovenščine malce manj v ižakovskem in ropoškem urbarju, ki imata prav tako latinsko sklepno poročilo, priimki podložnikov so zapisani v madžarskem črkopisu (*Szagar, Mikélics*), njihova osebna imena pa madžarizirana (*Mihály, Ferencz, Janos*). Pri Gornjih Petrovcih, ki nosijo tako kot prejšnja dva madžarsko krajevno ime, tekstovni obrazec ni izpolnjen, končno poročilo je latinsko, podložniška osebna imena so, enako kot priimki, madžarizirana (*Tamas, Istvan, Balás, Janos*) in seveda zapisana v madžarskem črkopisu. Tekstovni obrazec za Adrijance je izpolnjen slovensko, ime vasi je madžarsko, zato pa so med večinoma madžariziranimi imeni nekatera vendarle tudi v živi ljudski obliki (*Ivan, Miha*). Kot priča prepis beltinškega urbarja z madžarskim krajevnim imenom *Bellatincz*, so vpisi v formularju slovenski, a prepis žal ne vsebuje podložniške tabele in končnega poročila. Iz Šiftarjevega tipkopisnega prepisa urbarja za Gornjo Lendavo lahko nasprotno ugotovimo le, da so rokopisna imena vasi v naslovu urbarja – vseh je kar 53 – v celoti madžarska, njegov tipkopis beltinškega urbarja pa se omejuje samo na tiskani del. Med vsemi ima tako najizrazitejšo "ljudsko" komponento medžimurski stanetinški urbar. Ta namreč vsebuje le malo latinščine v sklepnem delu, mesta v obrazcu, vključno z imenom vasi (*Szstanetinszkom szellu*), so izpolnjena v živi

ljudski obliki in prav tako so v podložniški tabeli zapisani tudi antroponimi.

Največjo posebnost stanetinškega urbarja, po kateri se ta občutno razlikuje od večine prekmurskih, predstavlja tabela, ki vsebuje kajkavske (medžimurske) nazive za podložniške obveznosti. Pomenljivo je, da so enak formular in tabelo dajatev uporabili v prekmurski Ropoči, ki niti ne leži v isti županiji kot Stanetinec. Zanimivo bi bilo vedeti, ali je v medžimurski različici tudi tabela v gornjelendavskem urbarju, pač glede na to, da je obrazec tega urbarja jezikovno identičen s stanetinškim in ropoškim. Za Ivance, Adrijance, Gornje Petrovce in Ižakovce je tabela drugačna, in sicer enotna s prekmurskimi nazivi dajatev in delovnih obveznosti, tako kot za Gornjo Lendavo pa žal ne vemo, kakšna je pri Beltincih. Gre torej za dve jasno razmejeni pokrajinski različici tabele – medžimursko in prekmursko, saj je bilo izrazje v obeh primerih vzeto iz domačega okolja.

V znanih različicah medžimursko-prekmurskih urbarjev so torej največje jezikovne razlike prav pri poimenovanjih dajatev in delovnih obveznosti. Ne nazadnje je bilo to izrazje splošno razširjeno in razumljivo, zato za prevajalca, veččega kmečkega jezika, gotovo najlažji del prevoda. Kako so podložniške obveznosti imenovali v Medžimurju in kako v Prekmurju, prikazuje spodnja preglednica z vzporednima besediloma.

Stanetinec v Medžimurju in Ropoča		Gornji Petrovci, Adrijanci, Ivanci in Ižakovci	
Ime i Pridivak [ime in priimek]		Ime i Pridavek [ime in priimek]	
Varft Selglanske Bafcsine [velikost posesti v ulomku]		Kmetfzkoga fzelifcha Kakvocha: [velikost posesti v ulomku]	
Selglanske Bafcsine		Kmetfzkoga Szeliſcha	
Nutargna Varft Izvanſka Varft: – Na Miru Poxunsku – Pogle Jutro sa Oragne – Livada na Voz	No No No	Nutzaſnya Kakvocha Zvunſzka Kakvocha: – Na Meru Poſunſzku – Orane zemlye mekote – Szenokoffa na Voz	Nro Nro Nro
Sluxba na godinu, illi Robot.		Czeloga Letta Szlusba illiti Gofzpochina	
– Robotta Marvinska s-Marvom. – Ili na Miſto ove Piefcki poſao	Dan Dan	– Marſechka Gofzpochina – Ali meſzto toga Peſichka Szlusba	Dnevi Dnevi
Devetak		Devetina	
Davagne		Dohotki	
– Arenda na godinu – Derva na Varru – Predegne – Iztoplyeno Maslo – Kopun – Pile – Jaja	Fl Klaft. Funat Holba No No No	– Czeloga Letta Rendar ſzka placha – Derva za Ogeny – Pregyenye – Prekuhano Maſzlo – Kopun – Piſche – Jaicze	Raniski Klaſfter Funt Meczel Nro Nro Nro
[odtrgan rob oz. manjka]		Nutrasnih Hisnih gruntov i Szenokofs pomanykanya nadome ſchenye, od koihfze Deveto nedaje.	– Mek. Nro

Iz Šiftarjevega povzetka urbarskih obremenitev za vasi Zalske županije je razvidno, da so tu za predlogo sumarija vzeli kajkavsko (medžimursko) različico poimenovanj obveznosti, pač zato, ker je pretežni nemadžarski del te županije odpadel na Medžimurje. Žal pa Šiftar iz sumarija ni povzel nazivov za obveznosti v Železni županiji.⁴³ Sklepati je, da je povzetek za to županijo vseboval prekmurska poimenovanja. Prav tako ni gotovo, ali so bile urbarske tabele v prekmurskem delu Zalske županije res povsod v medžimurski različici. Četudi je glavnina prekmurskih urbarjev, tj. celoten normativni del, nemara napisana v več različicah nekakšnega skupnega medžimursko-prekmurskega jezika z močno kajkavsko komponento, je tabelarični del s podložniškimi obveznostmi vsaj za glavnino Prekmurja vendarle samo prekmurski.

Kakor koli, prevajanje urbarskih formularjev v ljudski jezik ni bilo prav lahko delo, še posebej ob dejstvu, da besedila te zvrsti v prekmurščini dotlej

niso nastajala. Prekmursko slovensko pismenstvo je do tega časa ostajalo nasploh šibko, katoliška književnost je bila šele v povojih, protestantska pa pregnana v t. i. artikularne kraje zunaj Prekmurja.⁴⁴ Terezijanski urbarji za Prekmurje in Medžimurje bi tako teže zagledali luč sveta brez opiranja na kajkavsko pisno in terminološko tradicijo.

Zagotovo je bilo v ljudskem jeziku lažje oblikovati devet vprašanj (*novem puncta*), namenjenih podložnikom, in zapisati odgovore, kot jih je uradnik slišal iz kmečkih ust. Vprašanja o položaju podložnikov so urbarski popisovalci še pred sestavo samih urbarjev zastavili podložnikom vsakega naselja posebej. Natisnjena so bila v latinščini in so jih posamezni popisovalci po potrebi prevedli v madžarščino, nemščino ali slovenščino.⁴⁵ Primerov tega dodatka k terezijanskim urbarjem, ki bi se hranili na slovenskih tleh, še nedavno sploh nismo poznali,⁴⁶

⁴⁴ Prim. V. Novak, *Izbor prekmurskega slovstva* str. 36 sl.

⁴⁵ M. Kozar-Mukič, Podatki o načinu, str. 78.

⁴⁶ V Šiftarjevi zapuščini je najti samo nekaj njegovih lapidarnih izpiskov za posamezne vasi (PAM, PAMB/2139, Šiftar dr. Vanek, šk. 91, 91/5, Odgovori na vprašalnik 9 točk).

⁴³ PAM, PAMB/2190, Prekmurske arhivalije, šk. 1, 1/9, Obremenitve po vaseh na temelju urbarjev v Železni /Vas/ in Zala županiji.

Felső Letócs

Ime
i
Pridavek.

Tabela podložniških obveznosti v urbarju za Gornje Petrovce

dokler ni nekaj kopiranih primerkov prišlo iz zasebne zbirke prof. Orožnove v arhivsko zbirko Prekmurske arhivalije v PAM.⁴⁷ Gre za kopije izvirnikov, shranjenih v sombotelskem županijskem arhivu, ki jih je v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja priskrbel Vanek Šiftar in se nanašajo na osem vasi na Goričkem. Dokumenti so nastali v letih 1767 in 1768, povečini imajo latinski naslov, besedilo pa je v enem od obeh živih jezikov prekmurskega prostora. V madžarščini so odgovori za Ratkovce ter vprašanja in odgovori za Gerlince in Nemčavce; pri tem obstajajo za slednje tudi slovenska vprašanja in odgovori. V slovenskem jeziku imamo vprašanja in odgovore še za Dolence, Vučjo Gomilo, Bokračce in Dolnje Slaveče, samo odgovore pa za vas Gorica.

Celotna bera slovenskih vprašanj in odgovorov na t. i. 9 točk je sicer večja. Po Šiftarjevi tabeli, v kateri je 89 prekmurskih vasi, naj bi bilo krajev s slovenskimi vprašanji in odgovori šest, samo z vprašanji sedem in samo z odgovori pet.⁴⁸ Z nekoliko drugačnimi podatki je postregla Marija Kozar-Mukič, ki očitno ni uporabljala istega gradiva kot Šiftar, saj nekaterih njegovih krajev s slovenskimi vprašanji in odgovori ni poznala, navedla pa je druge, ki jih pri Šiftarju pogrešamo. V njenem

pregledu vprašalnikov in odgovorov, shranjenih v sombotelskem županijskem arhivu, so 104 vasi severnega dela Prekmurja. Vprašanja in odgovori za veliko večino so sestavljeni v madžarščini, izstopa pa 19 krajev, in sicer sedem s slovenskimi vprašanji in madžarskimi odgovori, osem s slovenskimi vprašanji, na katera so popisovalci nato tudi odgovorili v slovenščini, ter štirje kraji, za katere so znani le slovenski odgovori, ne pa tudi jezik vprašanj. Skupni delež slovenščine v urbarjih za zgornji del Prekmurja – Slovensko okrogolino (Tótság), ki je spadala v Železno županijo, se tako približuje eni petini.⁴⁹

Kot že rečeno, je bilo standardnih vprašanj devet in so jih popisovalci prevedli iz skupne latinske predloge. Pridobljene odgovore so nato zapisali bodisi tako, kot so jih slišali, bodisi prevedene v madžarščino. Med petimi različicami prevodov, ki jih danes hrani PAM, je opaziti jezikovna in črkopisna ujemanja in razlike. Vse kaže, da je ujemanje največje pri vprašanjih za Nemčavce in Bokračce, najbolj pa odstopa vprašalnik za Dolence, saj je prevajalec tu očitno skušal ujeti tudi duha narečnega govora, in ne le pravi pomen in razumljivost besed. Za primerjavo so v nadaljevanju navedena prva tri vprašanja vseh petih krajevnih različic.

Krajevne različice prvih treh vprašanj za podložnike⁵⁰

1. vprašanje	
Nemčavci	Ob Pervim Ako i kakova Urbaria Vezda je fzu i od Kakovoga Vreimena ona Szu Vpelana.
Bokrači	Ob Pervim. Ako i Kakova urbaria Vezda jeszu i od Kakovoga Vreimena ona Szu vpelana.
Vučja Gomila	Ob pervim Ako i kakova urbaria jeszu, i od kakvoga vremena Ona suz vpelana.
Dolnji Slaveči	Ob pervim. Ako i kakova Urbaria Vezda jeszu, i od kakvoga Vremena ona vpelana suz.
Dolenci	Ub Pervim Káksi Urbarium jeszte, pa csi gyeszte, kak dugu.
2. vprašanje	
Nemčavci	Ob Drugim. Gde pak nikakova Urbaria dovezda ne suz bila, dacse Kmeczkze od Pavroff jelisze terjau poleg dokoncsanya illiti Contracssa, ali pak polek nutre vzeta navede, ali pak pogoenyje jeliszisse pricsela i nuter vzeta? Aka ne fzu pred vezdasnjem pogoenyem ali Urbariem druga bila i Kakova i gda sze jeszte vezda fnye navede dusnost pricsela.

⁴⁷ PAM, PAMB/2190, Prekmurske arhivalije, šk. 1, 1/25, Odgovori na 9 vprašanj terezijanske urbarske regulacije.

⁴⁸ PAM, PAMB/2139, Šiftar dr. Vanek, šk. 91, 91/5, Odgovori na vprašalnik 9 točk.

⁴⁹ M. Kozar-Mukič, Podatki o načinu, str. 78, 85–87 (Priloga Odgovori na 9 vprašanj Marije Terezije). – Njene navedbe se ujemajo s Šiftarjevim gradivom samo v dveh primerih: pri vaseh Vučja Gomila in Gorica, medtem ko navaja Kozar-Mukičeva za Bokračce, Dolnje Slaveče in Dolence le madžarska vprašanja in odgovore.

⁵⁰ Vprašalniki nosijo naslednje datacije: Bokrači 1767 s. d., Dolenci 19. 12. 1767, Nemčavci in Vučja Gomila 4. 6. 1768, Dolnji Slaveči pa so brez datacije.

Bokrači	Ob Drugim. Gde pak nikakvoga Urbaria dovezda neiszu billa, Dacse Kmetczke od Pavroff jelesze terjau polek dokoncsanya med Szobom pogoenya illiti Contractussa ali pak polek nuter Vzete navade ali pak pogoenye je szuse pricsela, i nuter vzeta? Ako neiszu pred vezdasnyim pogoenyem ali Urbariem druga bila, i Kakova i Gda Sze jefzte vezdasnye navade dusnost pricsela.
Vučja Gomila	Ob drugim. Kde pak Nikakvoga Urbaria doveszda neszu bila, Dacse Kmetczke od Pavroff jelisze terjau poleg Dokoncsanya med szobom pogoenya, illiti Contractussa, ali pak polek Nutre vzete Navade? Od Kakovoga vreimena ali takova nuter vzeta Navede, ali pak pogoenye jesusze pricsela i nuter vzeta? Ako neiszu pred veszdasznyim pogoenyem ali Urbariem druga bila, iz Kakova i gda sze je szte vezdasnye navade dusnost pricsela?
Dolnji Slaveči	Ob drugim: Gge pak Nikakvoga Urbaria duvezda ne jesza, dacse Kmetcke od Pavroff jelisze terjau poleg dokoncsanoga med szobum pogoenya, illiti Contractuffa, ali pak polek Nutra Zite Navade od Kakvoga Vremena, ali takova Nuter Vzeta Navada ali pak pogoenye jesusze pricsela, i Nuter Vzeta? Ako Neszu pred Vezdafnyem pogoenyem ali Urbariem druga bila i Kakova i gda sze jeszte Vezdafnye Navade dufnoszt pricsela.
Dolenci	Ub Drugim. Gde pa nikákaksega Urbária nega, jeli sze dacse terjau polek káksega pogoenya, ali Contractufa, ali po Káksoi návadi, Kak dugu je tou, jeli je pred temtoga druga bila návada?
3. vprašanje	
Nemčavci	Ob Tretym. Kde sze nikakova Urbaria i pogoenye ne nahajaju, po Zemelskom Goszponu od kmeta polek navade priemlenye, Dacse, vuhom Stoje? Gda i Z kakovim talom takve szu nuter vpelane?
Bokrači	Ob Tretym. Kadesze nikakvoga Urbaria i Pogoenye nehajaju po Zemelskom Gosponu od Kmeta polek navade priemlenye Dacse vuhom Sztoju i gda i Szkakovim talom takve szu nuter vpelana.
Vučja Gomila	Ob Tretym. Kdesze Nikakva Urbaria y Pogoénye ne nahajau, po Zemelkszom Goszponu od Kmetta, poleg navade priemlenye Dacse vukom stoju, Gda y Zkakovim talom takveszu nuter vplelane.
Dolnji Slaveči	Ob Tretjem: Gdesze Nikakova Urbaria i pogoenya ne nahajau pu Zemelszkom Goszponu od Kmeta polek Navade priemlenye dacse vukom sztoju? Gda iz kakovim talom takve szu Nuter vpelane?
Dolenci	Ub Tretym. Gde nikaksega Urbáriuma nega, tan Kákse dácse szou, gda, pa Kákda je tá dacsá nuter priíla?

Drugače kot pri različnih vprašanj, ki so se lahko zgledovale po eni ali več predlogah in ni šlo vsakič nujno za prevajalsko izvirnost, je veliko več individualnih potez v zapisih odgovorov. Ti vsebujejo tudi bogatejše besedišče kot sama vprašanja ter dragocene lokalno zgodovinske podatke. Za ponazoritev v celoti podajam odgovore in vprašanja iz Dolencev, ki so med najobsežnejšimi in, kot je bilo že povedano, kažejo tudi zelo izrazite narečne poteze. Sklenejo jih podpisi – križci šestih predstavnikov vaške soseske (*prisežni človek* oz. *esküit veškei*) na čelu z vaškim županom (*veškei žüpan*).

Vprašanja in odgovori za Dolence

Pitanye	Odgovor od Vészi Doleinszke one Sztrani, koja je pod Goszponom Nádasdiuvom, vu leti 1767. 19. dén Decembra Meszecza dáni.
Ub Pervim Káksi Urbarium jeszte, pa csi gyeszte, kak dugu.	Na Pervo Pitanye odgovor. Urbariuma vu Na ífoi Vészi nikaksega nega, nego od Szélisch na ífih Urbariumgye pri Gornyai Lendavi gyeszu, Kak dugu jeszu mi neznamu Goszpoda na ífa znáju i Urbariumje Szami nai bole poszvedocsiti sze moreju.

<u>Ub Drugim.</u> Gde pa nikakaksega Urbária nega, jeli sze dacse terjau polek káksega pogoenya, ali Contractufa, ali po Káksoi návadi, Kak duguje tou, jeli je pred temtoga druga bila návada?	<u>Na Drugo.</u> Dacse i /: pokei dób biliszmo arendastye :/ Za ni fteró Sztrani Goszpocsine odszlobuda od Vreimena, i Goszposztva pukoinoga Leopold Nádasdia, du Veszda fnyega vreimena terjale szusze od nász polek Contractuffa Kije pri Grádi Lendavszkom, pred temtoga pa bila je druga Návada.
<u>Ub Trétyem.</u> Gde nikaksega Urbáriuma nega, tan Kákse dácse szou, gda, pa Kakda je tá dacsá nuter pri ffa?	<u>Na Trétye.</u> Za Zsitno Deszetinu, za predivo, mászt, Küre i za drügu Zbériczu vsze prek, i za odszlobodgyenye nikeliko Goszpocsine od Czeiloga dersécsega Szelissa /: Kotera Szélissa, Kak od Nalfih Sztarisov jeszmo Csüli, pred tomtoga bilé szu vö szkercsene, i sztreiblène Zsalarie, izsterka od Goszpodé Za Széliscsa Szpizane, i posztávlène jeszu :/ Arendu dávaliszmo Devét Reniski, Stíri groffé, i Stíruí Szoude. <i>id est fnos. 9. xr 12. den. 4.</i> i tou od tiszti mau, Kakszu Milosztivni Goszpodin pokoini Leopold Nádasdi Goszpodüvati Zacsnoí.
<u>Ub Csetertim.</u> Kákxi haszek, ali Kvár má eta Vész?	<u>Na Sterto.</u> Haszek ova vesz ma ete, Kai ima eden máli Falácsecz Ve fke Gofcsicze, z Kotere Nemcza(m) dervari. Kvár eden pa má ov, Kai za volo terno máloga határa Szvojega, drügi Szoszidom od Pá fnika vszako Leto placfüvati more, drügi Kvár pa ma ov, da ako gli Komai péti ali Seszti tau Zeméu szvoih nüczati more Za volo tega Kaiszu terno Lagove, dönok od Vszeih placfüvati, i Szlúsiüi poponoma more.
<u>Ub Pétim.</u> Koliko Kmet Czeloga Szeliscsa, Zemlé eti má, na Kuliko Keblóv, i Trávnike Kákse, jelisze more outava Kosziti?	<u>Na Péto.</u> Kmeta, Kibi Czeló Szeliscse derso od ednoga vecs vu etoi Vészi nega, ti drügi po ednom Fertali, po pou Fertali, malo Steri po polovniczi derszi, med tem toga Csi sze vec f Gázdov Zemlé vküp Zver feju i Vzemeju Kmet Czeloga Szeliscsa, negdásnye Czeile Salarie Zemlé eti má dabisze Vsze nüczati mogle na Sészt Keblov, Trávnike mále, outava Kosziti sze nemore drügi nego okoli hife po ográczí Kai malo Kóju prouti pored pre fnu marhu ver femu, ali Zsnyom doli Szpaszemu.
<u>Ub Sésztim.</u> Kák szu pa kuliko dni je eden pu ednom Kmet Goszpocsino Szlúsu, z kelikimi Sivincsetmi, pa pout na Goszpocsinu jelisze je gda vgoszpocsino zracsunala?	<u>Na Seszto.</u> Gospocfinu Za pokoinoga Groffa pokei dób biliszmo Arendástye Szlú filiszmo etakso: Ub pervim Czeila Süpa, vu kojoj jeszmo mi Sálóvczi, i Domanföldifanye, davala je Vszako Leto 144. plügov. Ztelikimi Sivincsetmi, Keliko ih je Steri premogo. Ub drügi Szak í Kmet eden po ednom Vsakse Leto davoje ednoga Suyecza, vu Vélíkoí Sétvi Na Czeili Keden. Ub Trétyim Czeila Süpa Vsakse Leto 25. Koszczév davalaje. Ub Stertim eden Falat Goricz pri Gradi zvün brátve vsze Kaje bilo potrebno vu nyih delala, i Ktomi ober vsze Goszpocfine dvá Goszpocfka Mlina vu Sálóvczi Czeila Süpa oprávlala je: pout pa pa na Goszpocfino Vu Goszpocfino neiszenam je Racfunala, po Szmertí pa pokoinoga Groffa Zvün Contractu fa vsze ednako na Vszako potrebno dela goniliszó nasz.
<u>Ub Szedmim.</u> Jeli je Devetina dávana, ali nej, pa gyeli vdrügi iményi dávaju Devetinu, ali nej. Zvüntoga Csezleto Kákxu Pávri duszegamau Dácsu szu dávali, jeliszu tou Dácsu vpeinezi ali vu naturi dávali.	<u>Na Szedmo.</u> Devetina nej je dávana, Vdrügi takai se iményi okoli h ná f je nedávaju. Zvün Dácse pa Zgora pösztavlene od Czeloga Der fecfega Szeliscsa Szakse leto davaliszmo eden Korcz ovsza vu naturi.

<u>Ub Oszmim.</u> Kuliko jeszte vu Veszi etoi püszte Zemlé, Kak dugu je ona püscsa, pa Staju dersi, pa Za Kaksega zroka je püscsa?	<u>Na Oszmo.</u> Vu Veszi etoi püszte Zemlé nega, nego Zemeu mamó malo nateliko, da na ednom Szeli fclí pu tregye, po Strirgye, i vecf nafz Sztáti, i Z drügoga iménya, i Vármegyöva Krü ffliti sze moremo.
<u>Na Devétim.</u> Jeliszu Kmetje Örücsni, ali nej?	<u>Na Deveto.</u> Kmetye jeszmo örücsni. Nemes János Veski Süpan x Nemes Paly Eskütt Ve fli x Janko Janos Esküt Ve fli x Laincssek Mihály Esklüt x Barbarics György prisznesni Cslovik x Vugrincsecs Péter Esküt Ve fli x

Pomen prekmurskih terezijanskih urbarjev je tem večji, ker ne poznamo nobenega drugega urbarja s slovenskega ozemlja, ki bi podložniške obveznosti v celoti in tako natanko poimenoval z domačimi slovenskimi imeni. Poleg tega vsebuje drugo gradivo urbarske regulacije – odgovori podložnikov na 9 zastavljenih vprašanj – pravo malo jezikovno zakladnico o položaju podložnikov. Kot bomo videli v nadaljevanju, se lahko z bogato bero iz Prekmurja v tem pogledu le težko primerjata urbarialna registra iz osrednjega slovenskega prostora – bloški priročni urbar za obdobje 1762–1770 in braslovški desetinski register iz leta 1803.

Slovenski urbar župnije Bloke 1762–1770

Če izvzamemo omembo belokranjskega "*ein windisches urbari*" za obdobje 1625–1629, imamo oprijemljiv, neizpodbiten dokaz o obstoju samostojnega slovensko pisanega urbarja iz časa le malo pred nastankom kajkavsko-prekmurskih tiskanih urbarjev. Tudi ta, prvi po vsebini znani slovenski urbar, urbar župnije Bloke na Notranjskem iz let 1762–1770, se nam sicer ni ohranil v izvirniku, zato pa je v prepisu znana vsaj glavnina njegove vsebine. Najdbi prepisa je pravzaprav botrovalo čisto naključje. Ko sem dobil leta 2005 na vpogled popis zapuščine literarnega zgodovinarja Franceta Kidriča (1880–1950), ki ga je pripravila arhivistka iz Arhiva Republike Slovenije Mojca Grabnar, sem zaslutil, da se pod oznako "Pet strani urbarja Župnije Bloke, s. d. – neznani prepisovalec" po vsej verjetnosti skriva prepis registra, ki ga je Kidrič v svojih pregledih starejšega slovenskega pismenstva omenjal kot "nemški urbar s slovenskimi zapisi". Izkazalo se je, da so Kidričeve omembe urbarja v literaturi površne in zavajajoče, saj urbar ponuja precej več. Tako ne gre zgolj za posamične slovenske zapise v nemškem urbarju, kar samo po sebi niti ne bi bilo tako neobi-

čajno, temveč za sploh edini urbar, pisan v slovensščini, ki ni pustil sledi zgolj v lapidarni omembi.

Prepis glavnine urbarja hrani v Kidričevi zapuščini Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU.⁵¹ Žal pa okoliščine nastanka prepisa in usoda izvirnika niso znani in so danes le težko pobliže ugotovljive. Kot je soditi po ugotovitvi popisovalke Mojce Grabnar, "neznani prepisovalec" ni bil F. Kidrič sam, temveč zanesljivo nekdo drug. Postavlja se torej vprašanje, ali je Kidrič sploh kdaj videl izvirnik. Zdi se, da zanj niti ni kazal posebnega zanimanja, saj ga, kolikor sem mogel ugotoviti, nikoli ni objavil, temveč zgolj omenjal, a še to zelo površno. Prepis mu je zanesljivo prišel v roke med letoma 1920 in 1930, kot potrjujejo tudi njegove zunanje značilnosti, zlasti pola papirja, natisnjena v dvajsetih letih minulega stoletja.⁵² Na podlagi znanega časovnega okvira nastanka in dokončno še s primerjavo rokopisov takratnih bloških duhovnikov⁵³ je bilo moč identificirati tudi prepisovalca – Viktorja Šviglja, bloškega župnika v letih 1920 do 1938.⁵⁴ Kot enega od

⁵¹ ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, Zapuščina Franceta Kidriča, 21/10. Na ovoju popisne enote: "Prepis 5 strani urbarja fare na Blokah", v popisu zapuščine, ki ga je leta 2004 izdelala Mojca Grabnar, pa: "Pet strani urbarja Župnije Bloke, s. d. – neznani prepisovalec." – Inštitutu se iskreno zahvaljujem, ker mi je prijazno omogočil reprodukcijo prepisa in dovolil njeno objavo.

⁵² Prepis je pisan na polo iz nekega uradnega registra, ki nosi v desnem kotu vsake strani oznako: "Štev. ... leta 192 ...".

⁵³ Rokopis prepisa urbarja sem primerjal z rokopisi v prepisih bloških matičnih knjig v: NŠAL, Prepisi matičnih knjig, župnija Bloke, K 1921–1964.

⁵⁴ Viktor Švigelj (1883, Borovnica – 1960, Hrastje pri Šenčurju) je bil posvečen v duhovnika ljubljanske škofije leta 1910, služboval na Blokah od 1914 kot kaplan, nato pa med letoma 1920 in 1938 kot bloški župnik. Od tod je odšel za župnika v Št. Jurij pri Grosupljem, bil v letih 1945–1947 v zaporu in med prestajanjem kazni izgubil nogo. Nazadnje je deloval kot ekspozit v Hrastju v župniji

sporadičnih pojavov v slovenskem in slovenističnem repertoriju 1751–1763 omenja Kidrič urbar v monografiji o Dobrovškem (1930), a zgolj kot "slovenske zapisnike v bloškem urbarju 1762–70".⁵⁵ Na drugem mestu ga v opombi imenuje spet nekoliko drugače: "1762–70: zapisi v nem. urbarju v Blokah", kot hranišče navaja "župnišče v Blokah" in umešča dokument med tiste zapise, ki jih slabo desetletje prej ni uvrstil v kronološki seznam slovenskih tiskov in rokopisov, objavljen v reviji ČSJKZ.⁵⁶ Kot "nemški urbar" je nato bloški urbar prišel po Kidričevi smrti tudi v Zgodovino slovenskega slovstva. Tu ga najdemo v vsebinsko netočni omembi: "slovenski zapisi v nemškem urbarju na Blokah 1762–1770".⁵⁷

Urbarski kot tak seveda tudi pri arhivistih in slovestvenih zgodovinarjih ni zbuja posebne pozornosti, saj je Kidričev opis prejkone obetal le posamezne slovenske besede ali kvečjemu kak obrobni zapis. Ker so omembe urbarja v literaturi zavajajoče, sem tudi sam leta 2000 v Arhivih ugotavljal, da ni znan noben slovenski urbar razen onega iz let 1625–1629.⁵⁸ Kdor se je hotel natančneje poučiti o vsebini bloškega urbarja, ga namreč ni mogel nikjer izslediti, četudi se je morda trudil dognati, kje je shranjen oziroma ali je res v bloškem župnišču. Kolikor sem mogel ugotoviti, ga danes tam ni,⁵⁹ in vse kaže, da je že lep čas pogrešan. Urbarja namreč ni več zajel popis župniškega arhiva Bloke z začetka sedemdesetih let, objavljen leta 1975 v vodniku po slovenskih župniških arhivih. Obstaja sicer drobcena možnost, da je tedaj zaradi majhnega obsega in formata izostal pri popisu rokopisnih knjig in se pomotoma skrnil med spise (skupno 4,6 tekočega metra), ki jih vodnik sumarno navaja po tematskih sklopih in se začnejo z letom 1660.⁶⁰ A

kaj takega je vendarle komaj verjetno, saj bi ga popisovalčevo oko zagotovo opazilo že zaradi slovenskega jezika. Urbar tudi nikoli ni bil prevzet v Nadškofijski arhiv Ljubljana, v katerega so sicer pred leti prišle bloške matice in nekatere druge župniške knjige.⁶¹ Čas "izginotja" urbarja iz bloškega župnišča je torej treba zamejiti z letnicama 1920–1930 in 1975, pri čemer moramo imeti pred očmi vso burnost dogodkov 20. stoletja.⁶²

Kot vse kaže, je imel župnik Švigelj med letoma 1920 in 1930 v rokah izvirnik nepoškodovanega urbarja, s katerim se je v zadnji tretjini 19. stoletja s pisalom v roki "pogovarjal" takratni bloški župnik Ivan Kaplenek, ki je na Blokah župnikoval od 1867 do svoje smrti 1893.⁶³ Kot je na podlagi pisave sklepal Švigelj, naj bi bil Kaplenek tisti, ki je na naslovnici pripisal: "mende g. Klempsche spisal". Kako je župnik Kaplenek kot verjetnega avtorja določil svojega predhodnika, župnika Frančiška Klempšeta, danes žal ni ugotovljivo, saj ne poznamo rokopisa izvirnika. Klempše je župnikoval natanko tistih osem let od 1762 do svoje smrti leta 1770, ki jih pokriva župniški urbar, bržčas pa se je Kaplenek vendarle potrudil preveriti istovetnost pisave v urbarju s Klempšetovim rokopisom v matičnih knjigah in drugih zapisih. Kot bomo videli v nadaljevanju, tudi brez primerjave rokopisov domala ni nikakršnega dvoma o Klempšetovem avtorstvu. Še več, njegov življenjepis je hkrati kažipot v kulturno okolje, v katerem slovensko pisanje in celo pisno uradovanje v njegovem času nista bili izjema.

Preden se posvetimo ozadju nastanka Klempšetovega urbarja, si pogledjmo, kakšno dediščino nam je v tretjem desetletju 20. stoletja zapustil prepisovalec Viktor Švigelj. Žal se, morda celo po Kidričevih navodilih na daljavo, ni potrudil prepisati tudi imen podložnikov, čeprav se je pri prepisovanju dosledno držal celo vrstic izvirnika.

Šenčur. Biografski podatki po: NŠAL, Zapuščine duhovnikov: Pokorn France, Zgodovinski zapiski, Bloke, pola 4; *Letopis Cerkev*, str. 142, 450 in 1158.

⁵⁵ F. Kidrič, *Dobrovškij*, str. 10.

⁵⁶ Prav tam, str. 187, op. 35. – Prim. Kronološki seznam slovenskih tiskov in rokopisov od 1600.–1764. l. v: F. Kidrič, *Opombe*, str. 73–80.

⁵⁷ L. Legiša, A. Gspan (ur.), *Zgodovina slovenskega slovstva I*, str. 313.

⁵⁸ B. Golec, *Iz zgodovine uradovne*, str. 145.

⁵⁹ Med mojim obiskom župniškega urada Bloke dne 31. marca 2006 je bil del arhiva v neurejenem in razpadajočem stanju shranjen na podstrešju župnišča. Takšnega ga je leta 2000 našel sedanji župnik g. Alojz Hostnik, ki ga namerava prenesti v pisarno in urediti. Od župniških urbarjev sem našel le dva z letnicama 1778 in 1820.

⁶⁰ E. Umek, J. Kos (ur.), *Vodnik po župniških arhivih*, str. 23. Knjige v župniškem arhivu so vse mlajšega nastanka, začeni s statusom animarum 1833, med njimi pa ni nobenega urbarja.

⁶¹ NŠAL, popis Župniškega arhiva Bloke.

⁶² Župniškega arhiva na Blokah kot celote na srečo sicer ni doletelo kakšno večje uničenje, saj si matične knjige sledijo skoraj brez vrzeli vse od prve polovice 17. stoletja. (prim. T. Krampač, *Vodnik po matičnih knjigah*, str. 10).

⁶³ Biografske podatke Ivana Kaplenka prim. v: NŠAL, Zapuščine duhovnikov: Pokorn France, Zgodovinski zapiski, Bloke, pola 4.

Prepis s pripombami prepisovalca:

<u>Naslovna stran.</u> Inventarium Ali; VRBAR, Lete Cae fsarske Kra= lizhne Fare na Blokah, inu tudi od Beneficiuma D. Mariae nad Steberkam. Inu Koku, ali Kadai ie tem pervim Gos= pudam Faimoshtram leta Vrbar Zhes dan, ta fe v' nemshki Shprahi popisfan vtem farovshi naide. Kar ie pak po nemshku vtistem Urbarj od perhodku gospud faimoshtrovih sapisanu; toku tukei notri ie tudi po Kranski shprahi v fse sapored postavleni, inu sapisanu. (mende g. Klempeš spisal – pripisala druga roka s svinčnikom. Pisava kaže, da je to opombo bil pristavil župnik Ivan Kaplenek.)	<u>Tretja stran.</u> Tukei ie ta VRBAR, inu gospud fai= moshtrov Perhodek na Blokah. Letj h' tj Domazhi S. Michäela Zjrkvi shlifhejzhi Podloshniki fo shiher pertrozani h' dejllu per Domazhimo obdel. vanju na Pulj, ali h' temo Imenvanjmo Vidmu; inu noter Defsetino spravlati; inu teh Derv voshno odpravit, tudi h' Zerkve- njmu Popravljanju tlako po Dishelski na- vadi dejlat morejo; v' glihi vishi v' Letj vafsi per fari na Blokah stojezhi Po- drushniki fo dovshni tlako dejlat. Imena. <u>Četrta stran.</u> Imena letih vafsi, vKatjrih ta gospud faimoshter ta 3 fno pofsneti jma. Koker Vti vafsi na Velzim = Verhi od 9. Semil Na Slemenah od 3. Na glini od 1. v' Malim Logi od 1.
<u>Druga stran.</u> – je prazna.	Vezh shlifhi h' letj fari 77 1/2 Defsetin- skih pravizhnih Semil, Katjre pred veliku leitmi od eniga faimoshttra Tomas Speck jmenvaniga, fo gosposki Averspergk sa 416 f t: w: na tihjm ble sastavlene. <u>Peta stran.</u> 1762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. Sicer prazna.

Iz naslova urbarja je vidno, da je v župnijski urbar vključen tudi urbar beneficija Matere božje nad Šteberkom, sicer v sosednji župniji Lož (danes Stari trg pri Ložu), ki pa so ga v 18. stoletju zasedali bloški župniki.⁶⁴ Glede na zvrst se bloški urbar jasno uvršča med priročne urbarje, namenjene sprotnemu beleženju izpolnjevanja podložniških obveznosti, le da očitno nikoli ni opravljal primarne funkcije, saj na peti strani, ki vsebuje razpredelnico z letnicami od 1762 do 1770, ni nika-
kršne zabeležke. Stran ostaja prazna, kot da se

urbarja po njegovem nastanku niso več dotaknili. Uvodni del izrecno omenja tudi njegovo nemško predlogo, danes prav tako neobstoječi temeljni urbar župnije: "Inu koku ali kadaj ie tem prvim gospudam fajmoštram le-ta urbar čez dan, ta se v nemški šprahi popisfan v tem farovži najde". Kdaj je nastal nemški urbar in ali je šlo za popravljane prepise, iz navedenega ni ugotovljivo. Ob prepisu vsebine temeljnega urbarja v priročnega je nato, očitno prav leta 1762, prišlo še do njenega prevoda v slovenščino: "Kar ie pak po nemšku v tistem urbarji od perhodku gospud fajmoštrovih zapisanu, toku tukej notri ie tudi po kranski šprahi vse zapored postavleni inu

⁶⁴ O beneficiju prim. J. Kebe, *Loška dolina*, str. 246–247.

zapisanu." To je pravzaprav tudi vse, kar je v urbarju izvirno, neprevedeno. Sledi prazna druga stran, sicer nekaj običajnega glede na pisarniško prakso, da ostaja hrbtna stran naslovnice nepopisana. Tretja stran, popis župnikovih prihodkov, a z izpuščenimi imeni podložnikov, je enako kot četrta stran, dobresedni prevod nemške predloge. Na to kaže že dosledna postavitev glagola na konec stavka, npr. "*noter desetino spravlati*" ali "*ta gospud fajmošter ta 3 snop posneti ima*". Peta stran pa, kot je bilo rečeno, ne vsebuje drugega kot razpredelnico z letnicami, temeljno značilnost priročnih urbarjev.

Predloge, na katero se je slovenski urbar oprl, žal ne poznamo, saj bloških župnijskih urbarjev ni najti ne v župnijskem arhivu ne med rektificiranimi dominikalnimi akti terezijanskega katastra. Med temi sta temeljnemu urbarju še najbližja izvleček župnijskega urbarja, ki je nastal nekako v obdobju 1750–1755, in novoreformirani štifregister z letnico overitve 1756.⁶⁵ Preseneča pa, da ima njuna vsebina le malo skupnega z našim samo nekaj let mlajšim župnijskim priročnim urbarjem 1762–1770. V tem namreč niso zajeti podložniki z dajatvami, ampak je, kot priča primerjava, pravzaprav samo delni urbar, saj zajema zgolj delovne obveznosti podložnikov in podružnikov ter popis vasi, ki plačujejo desetino. Če bi se nam v prepisu ohranila tudi izpuščena imena kmetov (na tretji strani), bi v njih najverjetneje prepoznali bližnje bloške podložnike in podružnike (kajžarje). Nekateri, bolj oddaljeni, ki so živeli ob Cerknškem jezeru in pri Sodražici, so namreč teže prihajali opravljati delovne obveznosti, kot jih našteva naš urbar: obdelovanje župnijskega polja na Vidmu, spravlanje desetine, prevažanje drv in popravljanje cerkve. Izvleček župnijskega urbarja v terezijanskem katastru razkriva, da je večina, tj. 16 od 21 podložnikov župnije in njej inkorporiranega šteberskega beneficija živela v štirih vaseh na samih Blokah (Nova vas, Hudi Vrh, Runarsko in Nemška vas), preostalih pet pa v Grahovem ob Cerknškem jezeru in Metuljah na dolenski strani, nedaleč od Sodražice.⁶⁶ Zanimivo je, da desetinske obveznosti, ki jih navaja slovenski priročni urbar 1762–1770, pogrešamo tako v nekaj let starejšem izvlečku temeljnega urbarja kakor v štifregistru. V terezijanskem katastru jih je mogoče najti le v napovedni tabeli podložniških obveznosti in drugih dominikalnih prihodkov, a tudi tu v nekoliko drugačni

obliki. Urbar za vsako od štirih vasi navaja število kmetij, v napovedni tabeli pa je kot desetinski obveznik navedena le posamezna vas, vendar z natančno količinsko odmero treh vrst žita.⁶⁷ Slovenski urbar je torej po svoji vsebini samo dopolnilni ali delni urbar, namenjen zgolj beleženju opravljene tlake in oddane žitne desetine. Ali je skupaj z njim nastal tudi slovenski dvojček za zapisovanje temeljnih podložniških dajatev, lahko le ugibamo. Vsekakor je tak urbar obstajal v nemškem jeziku in bil, kot pričajo spisi v terezijanskem katastru, ločen od registra tlake in žitne desetine, kar je v svoji osnovi obravnavani slovenski urbar.⁶⁸

V urbarju je v vsebinskem pogledu morda najzanimivejša zadnja pripomba o desetini od 77 hub in pol, ki jo je "pred veliku lejtni" tedanji bloški župnik Tomaž Špeh na tistem zastavil Auerspergom, gospodom Turjaškim. Takšno izražanje časovne oddaljenosti – pred veliko leti – sicer pogosto pomeni le nekaj desetletij ali pol stoletja, v tem primeru pa se je izkazalo, da je do "kupčije" luteranstvu naklonjenega odpadlega župnika Špeha prišlo pred več kot dvema stoletjema, leta 1559. Res pa je v 18. stoletju ponovno postala aktualna, saj je kranjski deželni vicedom v imenu deželnega kneza kot patrona bloške župnije večkrat zahteval, naj se desetina od Auerspergov spet odkupi.⁶⁹

⁶⁷ Prav tam, No. 3 (napovedna tabela, s. d.).

⁶⁸ Glede na to, da navaja napovedna tabela podložniških obveznosti in drugih dominikalnih prihodkov (gl. prejšnjo opombo) tudi vrečno desetino ter posebej vinsko, vrečno in žitno desetino šteberskega beneficija, lahko pri bloški župniji predvidevamo še obstoj tretjega urbarialnega registra, kolikor seveda navedene obveznosti niso bile zajete v temeljnem urbarju.

⁶⁹ Natančno se lahko o zadevi poučimo iz pisma kranjskega deželnega vicedoma, ki je leta 1726 poročal o pritožbi dolenskega naddiakona Ludvika Kobala proti grofu Adamu Antonu Sigfridu Auerspergu zaradi desetine od 77 kmetij. Le-to so v času luteranstva odtegnili župniji Bloke in jo vključili v posest gospostva Turjak. Takratni bloški župnik Tomaž Špeh (Spechl) je namreč odpadel od katoliške vere in se tako zadolžil, da je imel pri deželnih stanovih 300 goldinarjev davčnih zaostankov. Stanovi so mu zato zaplenili desetino od 77 kmetij in jo leta 1559 za 416 goldinarjev prodali Herbertu baronu Auerspergu. Bloški župnik Franc Ludvik Locatelli bi zdaj, leta 1726, rad to desetino odkupil od grofa Auersperga, vendar je ta ni hotel prodati. Zahteve po odkupu desetine so sicer izpričane že leta 1623 in nato še v letih 1702, 1709, 1725 in 1729, ko naj bi se dogovorili, da bo grof Auersperg bloški župniji v zameno za desetino prepustil 12 hub in pol (M. Smole, *Vicedomski urad*, str. 159–161, 163, 166). – O župniku Špehu je malo znanega. F. Pokorn, denimo, med letoma 1506 in 1581 ne pozna nobenega bloškega župnika (NŠAL, Zapuščine duhovnikov: Pokorn France, Zgodovinski zapiski, Bloke, pola 1).

⁶⁵ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 27, P 47, župnija Bloke z inkorporiranim beneficijem NLG, No. 7 (novoreformirani štifregister) in ad 18 (izvleček urbarja).

⁶⁶ Gl. prejšnjo opombo.

Naslova stran.

Štev. _____ leta 192 _____

Inventarium
Ali;Prva stran.

VRBAR, Lete Cefarske Kra-
 „lixhne Fare na Blokah, inu tudi
 od Beneficiuma D. Maria
 nad Steberkam.

Inu Koku, ali Kadai ie lem pervim Gos-
 „pudam Faimoshttram leta Vrbar
 zhes dan, ta se v nemshki shprahi
 ponisan vtem farovski
 naide.

Kar ie pak po nemshku vtistem Vrbarij
 od perhodku gospud faimoshtrovih
 sapisanu; toku tukci motri ie
 tudi po Kranski shprahi vse
 sapored postavleni, inu
 sapisanu.

(mende g. Klempehe spisal – pripisala
 druga koka s svinčnikom. Pisava kaže,
 da je to opombo bil pristavil župnik Ivan
 Kaplunek.)

Druga stran je prazna.

Tretja stran.

Tukei ie ta VRBAR, inu gospud fai-
 „moshtrov Perhodek na Blokah.

Letij h'tij Gomaszki S. Michäela

Ime župnika Špeha je v prepisu urbarja edino osebno ime. Ker ni šlo več za živečo osebo, seveda ne preseneča edino osebno ime, da nastopa v uradni latinski oz. nemški obliki kot *Tomas Speck*. Zanimivo bi bilo vedeti, kako so bila zapisana imena podložnikov, v ljudski ali "popačeni" uradni obliki. V tem času so sicer tudi navadni ljudje dobivali v zapisih čedalje pogostejše uradne nemške oblike imena (*Johann, Maria*) namesto prej razmeroma pogostih ljudskih klicnih (*Hansche, Ansche, Miža*). Glede na to, da je besedilo urbarja v celoti slovensko, bi tako pri imenih kot pri priimkih pričakovali zapis v bohoričici. V tej pisavi je zapisanih vseh pet bloških in okoliških toponimov – Bloke, Veliki Vrh, Slémena, Glina in Mali Log ter mikrotoponim Videm (cerkvena posest)⁷⁰ – dosledno slovensko in v mestniku. Pri imenu gradu Šteberk, ki v slovenščini niti ni imel drugega imena, srečamo uveljavljeni nemški zapis "*Steberk*" namesto bohoričičnega. Z nemškim imenom se pojavlja le gospostvo Turjak, vendar v "zgodovinskem delu" urbarja, pri čemer je način zapisa "*Averspergk*" za drugo polovico 18. stoletja že anahron in gre torej za prepis starejše predloge.

Leksika urbarja je glede na njegov skromni obseg prav tako omejena, vendar po svoje zgovorna in pomenljiva. Tako najdemo kar nekaj upravnih izrazov, npr. zanimivo formulacijo morda v domačem okolju najmanj rabljenega pojma *cesarsko-kraljevi* (*cesarske kralične fare*). Izraz *urbar* je adaptacija iz nemščine, *beneficij* (*od beneficiuma*) je vzet iz nemščine in latinščine, iz pojmovnega sveta sodobnikov izvirajo izrazi *fara, farovž, fajmošter* ter povsem slovenski *desetina, tlaka, podložniki* in *podružniki*. V zvezi z deželnim ali bolje lokalnim običajem se omenja tudi *dežela*: "*po diželski navadi*". Oblikoslovni kalki iz uradovne nemščine se kažejo v zapletenejših besednih zvezah, kakor "*od perhodku gospud fajmoštrovih*", "*per domačimo obdelvanju*", "*b cerkvenimu popravljanju*" ali "*desetinskih pravičnih žémi*". Zgovoren se zdi zlasti pojem *žemlja* za kmetijo ali hubo – "*9 žémi*", "*77 1/2 desetinskih*

pravičnih žémi", saj bi zanjo prej pričakovali besedo *grunt*. Močan vpliv nemške skladnje, še posebej v prevedenem delu urbarja, sem omenil že zgoraj. Ne nazadnje pa je zanimivo, da se v sicer kratkem besedilu omenjata oba kranjska deželna jezika: "*v nemški šprabi*" in "*po kranjski šprabi*".

Glede črkopisa kaže kot glavno ugotovitev izpostaviti zelo dosledno rabo bohoričice, upoštevaje seveda, da šumnika *š* in *ž* v tem času niti v kvalitetnih tiskanih slovenskih delih nista zapisovana dosledno razlikovalno kot *sh* in *sh* (*shli/shjožhi*). Prav tako sta precej običajna dolgi *i*, zapisan kot *j* in *j* (*Lej b' tj Domažhi Zjrkvi*) ter podvojeni *s* (*vafsi*). Povedano kaže na pisca, ki mu sodobna knjižna in pisana slovenščina nikakor nista bili tuji. O jeziku kot takem naj sodijo jezikoslovci, tudi nepoznavalcu pa ne uide, da gre v osnovi za dolenjščino, na kateri je v tem času v dobršni meri temeljil knjižni jezik. Kolikšen je vpliv domačega bloškega narečja ali piščevega lastnega idioma, bo lahko presodila slovenistična stroka.

Vrnimo se k okoliščinam nastanka urbarja in njegovemu avtorju. Glede na izjemnost rabe slovenščine v tej zvrsti uradovanja se nam najprej zastavlja vprašanje, komu ali čemu je urbar v slovenščini pravzaprav namenjen. Zakaj bi ga nekdo prevedel oziroma priredil iz nemščine, ko pa se je lahko v slednji pisno zanesljivo bolje in precizneje izražal? Če bi šlo za razglas, namenjen javnemu branju župnijskim podložnikom, bi piščev namen lažje razumeli. Vendar bloški župnijski urbar ne daje vtisa razglasa, temveč ima vse značilnosti urbarja, ki ga "tiho" prebira in vodi pisar, zato razumevanje množici sploh ni potrebno, kaj šele nujno. Zdi se torej, kot da se je prevajalec in prirejevalec temeljnega urbarja namenoma poigral z jezikom, preprosto preizkusil, ali se more v "kranjščini" izraziti tudi v tej, tedaj povsem neobičajni zvrsti pisanja. Nemara je urbar prav zato ostal prazen, zgolj poskus, katerega edina funkcija – register sprotnega zapisovanja opravljenih podložniških obveznosti – ni zaživel v praksi. Pretirano bi bilo trditi, da je bil sestavljalec urbarja pionir v slovenskem uradnem pisanju, saj je dotlej zanesljivo videl razne patente, kakršne so od srede 18. stoletja tudi v slovenskem prevodu čedalje pogostejše tiskale državne oblasti.⁷¹ Še več, ker avtorstvo le z minimalnim pridržkom pripisujemo župniku Francišku Klempšetu, vemo, da se je avtor s takšnimi uradnimi pisanji zanesljivo srečeval in jih s prižnice tudi javno oznanjal. Zgledi so očitno vlekli od pasivnega ustnega podajanja

⁷⁰ Bloke so pokrajinsko ime za planoto in uradno ime župnije sv. Mihaela. Glina in Veliki Vrh ležita na sami planoti nedaleč od župnijskega središča pri Fari, Slémena so pokrajinsko ime za območje Sv. Gregorja nad Sodražico, kot edini Mali Log pa pride v poštev vas v Loškem Potoku. Videm je cerkveno – župnijsko polje pri Fari na Blokah, kar potrjujeta sinonimna raba "*b temu imenovanju Vidmu*" za pred tem omenjeno "*b ti domači s. Mihaela cirkev šlišejoži*" ter določnejša oznaka Vidma v terezijanskem katastru: "*das Pfarrhöfliche Bau-Feld Videmb genant bestebet in 1 Stuck*" (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 27, P 47, župnija Bloke z inkorporiranim beneficijem NLG, No. 1 (napovedna tabela s. d.) in ad 14 (cenitev, s. d., po 1756)).

⁷¹ O patentih prim. M. Orožen, Uradovna slovenščina, str. 157 sl.

prebranega k aktivnemu prevanju in pisanju. Vsekakor pa moramo Klempšetu slej ko prej priznati inovatorstvo v sestavljanju slovenskega urbarja, saj je malo verjetno, da je kdaj prej videl kaj podobnega. Zagotovo se ni mogel opreti na neposredne zglede, ko je bloški župnijski urbar "iz nemške šp्राhe prestavil v kranjsko".

Odveč je poudarjati, da je šlo prejkone za osamljen primer, za nedocela zaživeli poskus zvedavega preizkuševalca gibkosti maternega jezika, ki v njegovem času v pisnem uradovanju ni imel domicila. Pri tem pa ne smemo prezreti več dejavnikov, ki so Frančiška Klempšeta sploh utegnili spodbuditi k misli, da bi se lotil tega "nekoristnega" opravila.

Kdo je bil Frančišek Klempše? Na Blokah je poleti 1761 nastopil službo župnijskega upravitelja (administratorja), po slabem letu dni, v letu nastanka našega urbarja, pa je bil umeščen za župnika. Njegovo življenje se je izteklo 18. maja 1770, zopet v letu, ki ga je tudi svojemu urbarju že na začetku namenil kot zadnje leto "njegovega življenja". Glede na starost 54 let ob smrti se je Klempše po Francetu Pokornu rodil leta 1716 in bil posvečen v duhovnika okoli leta 1740. Bržčas je prvo službo nastopil leta 1741, ko je postal župnijski vikar ali subsidiar v Starem trgu pri Ložu, župniji, sosednji Blokam (tedaj se je starotrska župnija uradno imenovala še po bližnjem Ložu).⁷²

Kot je povedal sam med vizitacijo leta 1761, je bil doma pri Sv. Roku pri Gorici (danes del goriškega mesta v Italiji), star 46 let in že 19 let starotrski kaplan.⁷³ V poznejših vizitacijah goriške nadškofije žal ni bloške župnije,⁷⁴ zato poznamo malo sledov, ki jih je Klempše kot župnik pustil v zadnjih letih življenja na Blokah. Tako je za zdaj več znanega o njegovem dvajsetletnem službovanju v Starem trgu.⁷⁵ Ni dvoma, da je prav to okolje zaznamovalo Klempšetov odnos do materinščine in javne rabe le-te, saj obstajajo o tem zelo neposredni indici. V Starem trgu je namreč od mladih let do svoje smrti deloval organist, učitelj in slovenski cerkveni pesnik Filip Jakob Repež (1706–1773). Ta

plodoviti mož, po rodu iz sosednje Cerknice, je med drugim s podporo domače duhovščine izdajal tiskane romarske pesmarice in napotke za versko življenje. Tri Repeževe knjige so izšle še za njegovega življenja, med letoma 1757 in 1770, ena pa je ostala v rokopisu, "ker so patroni odpovedali".⁷⁶ Eden takih književnih "patronov" je bil, kot je izpričano, naš kaplan Klempše. Pomenljiv je Repežev uvod v prvo pesmarico, v katerem kot prvega od dveh mecenov navaja prav Klempšeta: "*Prečastitliva gospoda kaplana tukaj, gospud Francišk Klempše inu gospud Luka Kodela (Codella), sta zdej te bukvice skuži njih špendane drukat pustila inu na svitlobo dala*".⁷⁷ Podpora starotrskih duhovnikov slovenskemu nabožnemu tisku je bila seveda povezana predvsem s pastoralno dejavnostjo in je tem bolj razumljiva ob dejstvu, da so v tem času cvetela romanja na Križno goro, ki so jim bile Repeževe knjige v prvi vrsti namenjene. Vendar pa bi bilo Repeževo delo brez dobrega sodelovanja med duhovniki in njihove podpore skromnejše in predvsem veliko manj odmevno.

Repeževe knjige so vsekakor pomemben prispevek k slovenski književnosti baročne dobe, čeprav so njegove pesmi po jeziku, obliki in izrazu brez prave vrednosti. Morda pa je precejšnjega pomena za slovensko pismenstvo nasploh njegovo nenabožno, sicer precej manj znano pisanje, ki se je nemara celo zgledovalo po domnevni lokalni tradiciji Loške doline. Repež je namreč v slovenščini sestavil navodila in napotila prihodnjim starotrskim organistom z njihovimi pravicami in dolžnostmi ter historiatom organistovske službe, t.i. "Kransku Samerkanie" z devetimi "sapopadiki".⁷⁸ Ta Repežev tekst, ki ga je takratni kaplan Klempše gotovo poznal, pa ni edino znano uradnovalno slovensko besedilo, nastalo v tem času v Loški dolini, saj so tovrstni zapisi izpričani tudi v mestecu Lož. Iz leta 1740 se je ohranil letni račun mestnega sodnika, sicer izjema v vrsti nemško pisanih letnih računov in edini tovrstni znani primerek na slovenskih

⁷⁶ Prim. geslo o Repežu v: *SBL* 3, str. 83.

⁷⁷ J. Kebe, *Loška dolina*, str. 128. – Drugi mecen kaplan Kodela je bil po lastnem pričevanju doma iz Vipave. V kaplanski službi v Starem trgu je prav tako ostal zelo dolgo, domala trideset let od 1752 do 1781, in bil vsaj do Klempšetovega odhoda na Bloke očitno v zelo dobrih odnosih tako z njim kot s takratnim dolgoletnim župnikom Andrejem Telbanom. (prav tam, str. 128, 227).

⁷⁸ Prim. *SBL* 3, str. 83 in J. Kebe, *Loška dolina*, str. 387–388. – Po J. Kebetu, str. 372 in 387, naj bi danes izgubljeno besedilo nastalo že leta 1726, kar pa je glede na vsebino nemogoče, saj se v njem omenja župnik Telban (1742–1777).

⁷² NŠAL, Zapuščine duhovnikov: Pokorn France, Zgodovinski zapiski, Bloke, pola 2.

⁷³ J. Kebe, *Loška dolina*, str. 226. – Pokorn, ki Klempšeta imenuje Klemše (Clembische), pravi, da je bil Vipavec in da je v Starem trgu ostal dvajset let do odhoda na Bloke leta 1761 (gl. prejšnjo opombo).

⁷⁴ Prim. vizitacije dolenjskega arhidiakonata iz šestdesetih let 18. stoletja (AAG, Atti pastorali di Attems 18 (33), 22 (37)). Vpogled v fotokopije vizitacij mi je omogočil sodelavec ARS Jure Volčjak, za kar se mu najlepše zahvaljujem.

⁷⁵ Prim. J. Kebe, *Loška dolina*, str. 128, 179, 222, 226–227.

tleh.⁷⁹ Slovenščino je po letu 1750 mogoče zaslediti še med dokumenti loškega čevljarskega ceha, in sicer v cehovskem zapisniku in računih.⁸⁰ Ne nazadnje gre omeniti, da je v letih 1749–1754 na Križni gori kaplanoval glagoljaš Mihael Rede, ki je prej kot kaplan starotrske župnije v (danes hrvaškem) Prezidu v letih 1729 do 1736 vodil v domačem jeziku celo matične knjige.⁸¹

Kaplan Francišek Klempše z Goriškega se je torej v svojem službenem okolju v Loški dolini srečeval s sicer skromnim, a za tedanje razmere zvrstno precej izjemnim slovenskim uradovnim pismenstvom. Krajša slovenska (pol)uradna besedila je morda lahko videl na župniji in v bližnjem mestu Lož, v domačem jeziku se je pisno izražal njegov duhovniški kolega na Križni gori, še posebej pa je bil za slovensko pisanje zagret dolgoletni starotrški organist in učitelj. Zgledi lokalnega okolja so očitno pritegnili tudi Klempšeta. Zagotovo so na njegovo gmotno podporo izdaji Repeževe pesmarice in nastanek slovenskega urbarja vplivale prav za pisani ljudski jezik ugodne okoliščine, ki jim je dal Klempše še lasten pečat in prispevek.⁸² Njegova druga morebitna pisanja v slovenščini so se izgubila, zato pa je ostala trajna sled za slovensko pisanim urbarjem, ki ga je sestavil, brž ko je kot novoimenovani župnijski upravitelj oz. župnik na sosednjih Blokah postal "gospodar v svoji hiši". Klempšetov edini znani slovenski pisni izdelek,

urbar bloške župnije 1762–1770, kvalitativno sicer ne predstavlja česa posebnega, je pa vsekakor zvrstno nov prispevek v slovenskem uradovnem pismenstvu. Dokument skromnega obsega, odkrit zelo pozno in v okrnjeni obliki, je namreč edini tudi po vsebini znani slovenski urbar.

Slovenski desetinski register župnije Braslovče za leto 1803

Če iščemo ozadje nastanka bloškega urbarja predvsem pri zgledih iz lokalnega okolja, ni nikakršnih tovrstnih indicev za štiri desetletja mlajši desetinski register iz štajerskih Braslovč. Poleg tega je uradovna slovenščina med "rojstvom" bloškega urbarja in začetkom 19. stoletja naredila precejšen kvalitativen in kvantitativen razvoj. Pisca braslovškega registra iz leta 1803 sta v življenju nedvomno videla veliko več pisane slovenščine, in to ne le knjižne, temveč tudi uradovne. Njun desetinski register v slovenščini je tako manj izjemen pojav kot bloški urbar, četudi se enako kot prvi najverjetneje ni mogel opreti na nikakršne zglede v tej zvrsti zapisa.

Braslovški desetinski register sem po naključju našel leta 1993 med pregledovanjem mestnih in trških arhivov s Slovenske Štajerske v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu, kjer je shranjen v skupnem fondu župnije in trga Braslovče.⁸³ Zaradi obilice dela in drugačnega raziskovalnega interesa sem register zgolj v naglici prebrskal in si šele dobro desetje pozneje (2005) priskrbel reprodukcijo. Po obliki gre pri registru za nadvse skromen foliant v dveh ločenih, neenako velikih delih. Prvi del je nevezan preganjen list, ki ga sestavljajo štiri strani velikosti 16,5 x 20 cm, po prenosu v arhiv oštevilčene s paginami 1–4. Drugi del predstavljajo štirje z vrstico sešiti preganjeni listi, od katerih je zadnji nepopisan, strani velikosti 24 x 19 cm pa imajo page 5–12. Foliant je šele pozneje postal enoten dokument: register desetinskih prihodkov braslovške župnije za leto 1803. Naslov "Regishter Braslouske Defsetine v Greiski uafsi" (pag. 1), ki je zdaj skupen celotnemu foliantu, se je prvotno nanašal le na prvi del, tj. na Grajsko vas, medtem ko je imel zvezek za preostale štiri kraje sprva gotovo posebne platnice in drugačen naslov. V njem so poleg braslovškega trga zajete vasi v njegovi neposredni bližini: Zgornje Gorče, Preserje in Male Braslovče.

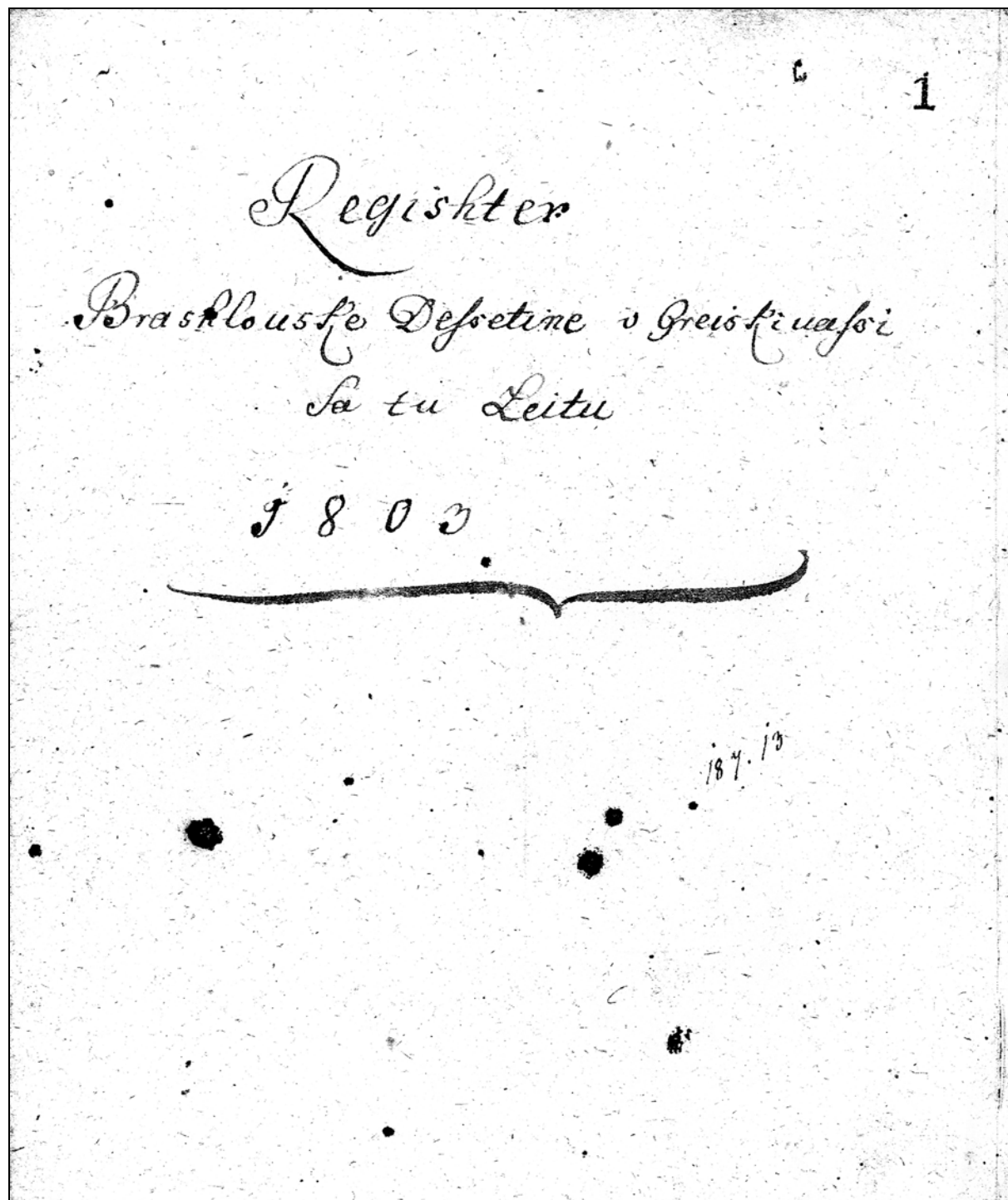
⁷⁹ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 197, I/107, lit. L XX–3. Objavi: E. Umek (ur.), *Slovenščina v dokumentih*, str. 32–35, priloga 16; J. Kebe, *Loška dolina*, str. 502–503.

⁸⁰ Prim. A. Lavrič, Čevljarska in usnjarska, str. 117 sl.; J. Kebe, *Loška dolina*, str. 259–261.

⁸¹ J. Kebe, *Loška dolina*, str. 51 in 136.

⁸² Kulturno ozadje Loške doline, ki mu pripisujemo botrinstvo za nastanek urbarja, se sicer časovno ne omejuje le na sredo 18. stoletja, iz katere so se ohranili tu nastali slovenski uradovni dokumenti in tiskana beseda, ampak sega globlje v preteklost. J. Kebe, *Loška dolina*, str. 372, delovanje Filipa Jakoba Repeža najbrž povsem upravičeno povezuje s slovenskimi zasebnimi pismi iz Loške doline, nastalimi konec 17. stoletja. Gre za znano korespondenco Coraduzzi–Marenzi, za pisma dveh plemkinj, hčerke iz Trsta in matere z gradu Koča Vas v Loški dolini, ki so se ji pridružila še pisma navadnih ljudi iz njunega kroga, tako grajske služabnice v Koči Vasi, loškega meščana in čabranskega kovača (objavi: P. Merku, *Slovenska plemiška pisma*, isti, Zasebna slovenščina, str. 121–149; prim. strnjen pregled slovenske korespondence Coraduzzi–Marenzi z dodatno osvetlitvijo okoliščin njenega nastanka v: J. Kebe, *Loška dolina*, str. 301–306). Po Kebetovem mnenju (str. 372) so pisma odraz dejstva, da je v tej dobi znalo v tem prostoru slovensko brati in pisati več ljudi. Organist in učitelj Repež dobrega pol stoletja pozneje v predgovorih svojih nabožnih del potrjuje razmeroma široko slovensko opismenjenost, vsekakor posledico utečenega šolskega pouka branja in pisanja za vsaj omejeno število otrok.

⁸³ StLA, A. Fraßlau, Markt und Pfarre, K 1, H 5, Ge-
treidezehent 1750–1845: 1803.

Naslovna stran braslovškega desetinskega registra

[pag. 1]:

Regishter Brashlouske Defsetine v Greiski uafsi
Sa tu Leitu
1803

[pag. 2]:

Hish= na Numa= ra	Ime Defsetinskiga Gospo darja.	Jezh= men		Ersh		Ushe= niza		Ouefs	
		Nafsat	par	Nafsat	par	Nafsat	par	Nafat	par
35	Jakel Franze Shlander	1	14	1	38	1	38	1	–
43	Ozuirk Mathia Andrejouiz	–	35	1	12 22	2	10		26
34	Ozuirk Juri	1	8			5	6		
36	Suetel Mathia	1	–			4	16		34
40	Kopriua Henshe		31			1	8		20 24
44	Kosar Juri	1	4		24	4	7		34
7	Haze Andre	1	4	1	12	4	10		15
		7	16	5	28	23	15	4	33

[pag. 3]:

Hish= na Numa= ra	Ime Defsetinskiga Gospodarja	Jezhmen		Ersh		Ushe niza		Ouefs	
		Nafsat	par	Nafsat	par	Nafsat	par	Nafsat	par
		7	16	5	28	23	15	4	33
8	Kopriua Primosh		10				39		14
49	Rajouiz Luka	–	36		32 22	2	30		13
	<i>Schlander</i> [prečrtano]								
	<i>Krepeuz 20 par Habr</i>								
	Summa	8	22	14	34	27	4	5	20

Strausseneg Zeh[e]n[d] Gerst 17, 33

Pfargult 8, 22

26, 15

abgedroschen 26 Arsaz 15 paar Gerste zusammen geben

nir 34 Schaff in Korn falt der Pfargult 10 Schff 12 Maß

Straussen[eg] 23 dd 8

macht 34 -- --

[pag. 4]:

Der Zehend betrug p. 803 dem Schober nach

Gerste 11 Schob. 52 Garb.

Korn 14. 4.

Waitzen 37. 48.

Haber 7. 40.

Summe 71. 24.

[pag. 5]:

	Jezhmen		Arth		Psheniza		Ouf	
Sgorne Gorzhe 1803	ftava	fnopi	ftava	fnopi	ftava	fnopi	ftava	fnopi
1. Destanko Anton	1	6	2	8	5	10	1	4
2. Dobrisheg Joshef	2	14	4	8	9	10	2	
3. Lonzhar Janshe								
4. Nategg Matheush	3	18	6	1	12	7	2	
5. Prisln Andre	5		3	2	7	13	2	10
6. Ribar Valente	2	5	4	3	7	17	1	15
7. Roushneg Luca	1		3	9	5	9	2	2
8. Ragg Jerne	2	16	7	7	8	5	5	6
9. Shtakne Marca	2	12	5	1	6	9		
10. Sternat Juri	5	9	1	7	7	8	2	14
11. Supanzhizh Juri	3		2	2	8		1	2
12. Vodlagg Martin	1	5	5	6	5	1	2	12
13. Vodlagg Urban	2		6	5	3	10	4	17
14. Walant Anton	3	1	1	17	5	12	1	15
	36	5	52	16	92	11	29	17

[pag. 6–12: razpredelnica je enaka, zato sledijo v nadaljevanju objave samo imena vasi in gospodarjev, sumarni povzetek na koncu pa spet v celoti]:

[pag. 6]:

Male Brasloulzhe: 1. Gorjup Andre, 2. Juhart Mathia, 3. Krainz Andre, 4. Morn Andre, 5. Neukus Joshef, 6. Oreshnik Jerni, 7. Oreshnik Juri, 8. Plaskan Miha, 9. Ribar Mathia, 10. Sagorizhnig Matha, 11. Sagorz Blashe, [1]2. Shkrabar Janshe, Shprahman Anton, 14. Babizh Anton.

[pag. 7]:

Presarie: 1. Konshag Juri, 2. Nasko Joann, 3. Novag Anton, 4. Novag Martin, 5. Planko Lourenz, 6. Prislan Andre, 7. Prislan Matha, 8. Smodei Naze, 9. Zhmag Paul.

[pag. 8]:

Brasloutzhe: Altman Jos, Derzha Matheu, Formit Dan, Filzhouza Miza, Gorjup Anton., Haiduk Thom, Hoinig Josh, Hoinig Jakop, Kaiser Andre, Kerk Florian, Koss Franze, Kossar Andre, [prečrtano: Kork] Kresha Martin

[pag. 9]:

Braslouzh: Legant, Lopsha Matha, Lesiag Matheush, Lishtenekarz Jannes, Lishtenekarza Miza, Ludvig Franz, Maroldo Daniel, Nasko Jannes, Novag Juri, Ostang Thom, Pirnath Juri, Plaskan Shiman, Pozhei Joshef, Roshei Paul

[pag. 10]:

Braslouzh: Shaubel Mich, Shkoria Miza, Sorzhan Blashe, Soving Gashper, Shtainbentner Miza, Shtanizer Naze, Sternat Lourenz, Strosher Shiman, Wernig Mathia, Wrankovizh Juri, Wrenk Naze

[pag. 11]:

Braslouzh: Wrinoviz Anshe, Kranzhizh Andre, Lopan Joshef, Firbar Shiman, Kolshag Martin, Meshner Miza

[pag. 12]:

	<i>Gerste</i>		<i>Korn</i>		<i>Waitz[en]</i>		<i>Habern</i>	
	<i>Marsl</i> <i>a 20</i>	G.	<i>M.</i>	G.	<i>M.</i>	G.	<i>M.</i>	G.
<i>1te Seite</i>	36	5	52	16	92	11	29	17
<i>2te »«</i>	44	5	69	12	127	19	47	8
<i>3te »«</i>	17	18	36	6	66	5	20	17
<i>4te »«</i>	17	14	42	19	53	-	31	8
<i>5te »«</i>	25	2	41	18	52	19	22	18
<i>6te »«</i>	7	15	10	12	17	6	1	2
<i>7te »«</i>	6	10	7	16	17	17	5	18
<i>Suma</i>	155	9	261	19	427	17	159	8
	<i>Schober</i>	G	<i>Schoh.</i>	G	<i>Schoh</i>	G	<i>Schoh.</i>	G
<i>Geben nach Schöbern</i>	51	49	87	19	142	37	53	8
<i>In Geld</i>	<i>zu 36 xr</i>		<i>zu 45 xr</i>		<i>zu 1 f</i>		<i>zu 36 xr</i>	
	31 f	3 xr	65 f	30r	142 f	30 xr	31 f	48

Tako kot oblika je zelo skromna vsebina registra, saj ta vsebuje le vertikalno razpredelnico za vasi in desetinske gospodarje ter horizontalno razpredelnico dajatev. Oba dela sta računsko samostojni zaključeni celoti, pri čemer je sumarni povzetek obakrat nemški in v gotici. Register kot tak je sicer pisan slovensko, v bolj ali manj dosledni bohoričici, jezik pa kaže tudi narečno obarvanost. Vsakega od obeh delov registra je pisala druga roka, ki mu je v jezikovnem in pravopisnem pogledu dala lasten pečat. Če odštejemo toponime in antroponime, je vsebinsko povednejši prvi del (pag. 1–4), vendar tudi ta vsebuje komaj kaj več kot ducat slovenskih besed. V drugem delu je besedja glede na prvega celo za polovico manj (komaj šest besed), navaja pa bistveno več krajevnih in osebnih imen.

Glede na izredno kratkost desetinskega registra je njegovo vsebino mogoče podati skoraj v celoti. V spodnji objavi je v integralni obliki prepisan prvi del registra (pag. 1–4), od drugega celotna prva

stran (pag. 5) in od 6. strani dalje samo imena desetinskih obveznikov brez višine dajatev. Obračunska povzetka obeh delov, pisana v nemščini in gotici, sta v objavi podana v ležečem tisku.

Upošteva dejstvo, da sta register ločeno pisali dve osebi, bi lahko sklepali, da je bilo pisanje v slovenščini, morda tudi poluradnih besedil, v braslovškem okolju dokaj uveljavljeno. Vsekakor pa za ta čas, kot rečeno, to ne bi pomenilo česa izjemnega. Avtorja registra oz. prvotno dveh registrov je treba najprej iskati med duhovniki, ki so leta 1803 delovali v braslovški župniji. Kot pričajo matične knjige, je tu v navedenem letu župnikoval dekan Mihael Butkovič (*Butkoviž*), kaplanovala pa sta Anton Zabukovšek in Jakob Loszsch.⁸⁴ Drugače kot dekan Butkovič, ki je ostal v Braslovčah skoraj tri desetletja, od leta 1797 do smrti 1825,⁸⁵ sta se

⁸⁴ ŠAM, Matične knjige, Župnija Braslovče, R 1795–1825, P 1784–1825, M 1784–1802, M 1803–1825.

⁸⁵ Butkovič, doma iz Krškega, je bil posvečen v duhovnika

kaplana v skladu z naravo kaplanske službe od tod kmalu tudi poslovala.⁸⁶ V matičnih knjigah sta prvič zabeležena šele malo pred nastankom desetinskega registra, novembra 1802, ko sta zamenjala svoja predhodnika.⁸⁷

Ugotavljanje identitete piscev desetinskega registra se je osredotočilo na primerjavo njunih rokopisov s pisavami duhovnikov v matičnih knjigah. Ob pomanjkanju drugih pisnih sledov župnika in obeh kaplanov se je bilo pač treba zadovoljiti s tem, kar je na voljo. Toda oviro za zanesljivo identifikacijo individualnega rokopisa predstavlja ugotovitev, da so matice tega časa pisane v gotici, za povrh pa jih je praviloma vodil župnik sam, tako tudi v primerih, ko je krst, poroko ali pokop opravil kateri od kaplanov. Podpis kaplana pod vpisom torej ni njegov, ampak je duhovnikovo ime tako kot celoten vpis zabeležil župnik. Pisec prvega dela registra, tj. desetinskega popisa za Grajsko vas, bi utegnil biti župnik Butkovič, kot je mogoče sklepati predvsem na podlagi primerjave njegovega rokopisa v matičnih knjigah z načinom zapisovanja števil v registru in še posebej s kratkim desetinskim obračunom v nemški gotici. A tudi tu je opaziti določena odstopanja, ki ne govorijo v prid Butkoviču. Župniku bi sicer glede na njegov dolenski izvor – doma je bil namreč iz Krškega – prav lahko pripisali besede "*za tu leitu 1803*" iz naslova registra. Še manj je verjetno, da bi bil Butkovič pisec drugega dela registra, čeprav daje drobna pisava sicer na prvi pogled vtis večje podobnosti z njegovim rokopisom v maticah. Avtorstvo je torej mogoče prej kakor župniku pripisati drugima dvema duhovnikoma, katerih rokopisa pa žal ne poznamo.

Poleg duhovnikov pridejo kot pisci v poštev laiki, denimo organist, učitelj ali kak pomožni župnijski uradnik. Človek, ki v obračunu prvega dela registra (pag. 3) nastopa v prvi osebi v zapisu

"*zusammen geben mir (!)*", bi bil končno lahko tudi uradnik graščine Štrovsenek (Strausseneck), nekdanjega lovskega dvorca celjskih grofov v Šmatevžu pri Gomilskem.⁸⁸ Iz nemško pisanega obračuna desetine za Grajsko vas je namreč razvidno, da je od pobrane desetine v ječmenu, ki so jo desetinski obvezniki, kot kaže, izročili njemu osebno, pripadala samo slaba tretjina župnijskemu imenu (*Pfargilt*), večji del pa je šel štrovseneški graščini. V takem primeru je graščina odvajala del pobrane desetine župniji in je prvi del registra mogel nastati že v graščinski pisarni. Temu v prid ne nazadnje govori dejstvo, da je bil register šele pozneje združen iz dveh ločeno nastalih delov. Vsekakor so desetino v Grajski vasi pobirali ločeno od žitne desetine v ostalih štirih krajih. V župnijskih desetinskih registrih za obdobji 1788–1790 in 1791–1793⁸⁹ namreč (še) ni Grajske vasi. Poleg tega žitni meri prvega dela registra za leto 1803 nista enaki merama v drugem delu: grajskovaški del registra navaja količine še neomlatenega žita v *nasadih* (nem. *Ansatz*) in *parih* (nem. *Paar*), drugi del registra pa v *stavah* (nem. *Mansh*) in *snopih* (nem. *Garbe*).⁹⁰

Ob nadvse skromni jezikovni beri je komajda moč soditi o jezikovnih značilnostih registra, še zlasti njegovega drugega dela, ki vsebuje poleg antroponimov in toponimov le pičlih šest slovenskih besed: izraze za žitne vrste in količinske enote neomlatenega žita. Prvi pisec nam je poleg teh izrazov pustil vsaj še slovenski poimenovanji za hišno številko (*Hishna Numara*) in desetinskega obveznika (*Ime Desetinskiga Gospodarja*) ter naslov samega registra. Zanimivo je, da se ime Grajske vasi v naslovu (*v Grejski nafs*) razlikuje od zapisa v registru (pag. 2: *Greska nafs*), kakor da bi šlo za pomoto. Kot že rečeno, je za savinjsko okolje prejkone nenavadna oblika "*Sa tu leitu 1803*", značilna za nekatere kranjske, zlasti dolenske govore ter v znatni meri tudi za dotedanje slovensko knjižno izročilo. Da sta dala pisca registru pečat lastnega idioma, pa najbolj očitno pričajo zapisi nazivov žitnih vrst, edini izrazi, ki jih srečamo v obeh delih registra.

leta 1762 v Zagrebu in je prišel službovat na Štajersko leta 1785, ko je njegova domača goriška nadškofija na severu še segala vse do Drave. Najprej je opravljal službo župnika v Idriji, nato v Kolovratu in od 1785 do prihoda v Braslovče oktobra 1797 v Sv. Lovrencu na Dravskem polju. V Braslovčah je bil hkrati župnik in dekan ter duhovni svetnik do svoje smrti 28. februarja 1825 (I. Orožen, *Das Dekanat Fraßlau*, str. 49; PAM, PAMB/1861, Slekovec Matej, šk. 15, Kartoteka duhovniki 17.–18. st., št. 286). Ob smrti mu je bilo 87 let (ŠAM, Matične knjige, Župnija Braslovče, M 1803–1825, fol. 1), na svet pa je prišel 24. septembra 1738 v meščanski družini v Krškem (Župnijski urad Krško, krstna matična knjiga 1730–1771).

⁸⁶ O J. Loszachu ni znanega nič določnega, A. Zabukovšek (1743–1815) pa je bil po rodu Celjan in do ukinutve žičkega samostana kartuzijan (PAM, PAMB/1861, Slekovec Matej, šk. 15, Kartoteka duhovniki 17.–18. st., št. 3615).

⁸⁷ Gl. op. 84.

⁸⁸ O Štrovseneku prim. I. Stopar, *Grajske stavbe*, str. 142–147.

⁸⁹ StLA, A. Fraßlau, Markt und Pfarre, K 1, H 5, Getreidezehent 1750–1845.

⁹⁰ Iz seštevkov v registru je razvidno, da je *nasad* sestavljalo 40 *parov* neomlatenega žita, *stavo* pa 20 *snopov*. Iskanje skupnega imenovalca ni dalo zanesljivih ugotovitev, čeprav je žito v obeh delih registra izraženo tudi v enoti z nemškim imenom *schober*. V prvem delu registra (pag. 4) se namreč seštevek ne nanaša na župnijsko desetino v Grajski vasi, temveč na neko večjo, žal neopredeljeno količino. Iz drugega dela (pag. 12) pa je razvidno, da *schober* (60 *snopov*) ustreza trem stavam (po 20 *snopov*). O enoti *schober* prim. S. Vilfan, *Prispevki k zgodovini mer*, str. 70.

Kish. na kuma ra	Ime Desetinskega Gospo 2 darja	Jezh. men.	Ersh	Usheniza	Ouefs
	Greska uafs				
05	Jakel Franze Shlander	1	14	1	38
40	Oquir Mathia Andrejov	25	1	12	2 10
04	Oquir Furi	1	8	5	6
06	Juotel Mathia	1	—	4	16
40	Kopriva Henshe	31	1	8	20
44	Kosar Furi	1	4	24	4 16
7	Flaze Andre	1	4	12	4 10
		7	16	5	28 20 15 4 00

Odlomek braslovškega desetinskega registra

Vrste žita	1. pisec	2. pisec
ječmen	Jezhmen	Jezhmen
rž	Ersh	Arsh
pšenica	Usheniza	Psheniza
oves	Ouefs	Ous

V pravopisnem pogledu sta oba dela registra zelo enotna. Slovenski izrazi in antroponimi so namreč z majhnimi odstopanji zapisani v bohoričici svojega časa. V prvem delu izstopa grafem *u* namesto *v* (npr. *Greska uafs*, *Kopriva*), kar kaže nemara na zapisovalčevo ustnično izgovorjavo glasu *v*. V drugem delu so še največja odstopanja od bohoričične norme pri podvojenem *g* (*Vodlagg*) in se-

stavljenem grafemu *th* (*Pirnath*). Zato pa je opaziti veliko doslednost pri šumnikih, kjer bi najprej pričakovali nemški vpliv, zlasti pri stiku šumnika *š* s fonemoma *t* in *k* (npr. *Shtakne*, *Shkerabar*). Kot je pri tovrstnih, neknjižnih besedilih tega časa domala pravilo, ni nobeden od braslovških piscev razlikoval med šumnikoma *š* in *ž* (*Shlander*, *Primosh*, *Janshe*).

Pri umestitvi braslovškega registra v zgodovinski in jezikovno-kulturni prostor naletimo na ovire, saj ne poznamo piscev, o tradiciji slovenskega uradnega pismenstva v lokalnem okolju pa ni sledov.⁹¹ Kot že rečeno, je izbira slovenščine za

⁹¹ Bolj kot zanimivost kaže omeniti, da je v Grajski vasi, ki jo

register, četudi le poluradne narave, za začetek 19. stoletja nenavadna, medtem ko je pisna in knjižna raba slovenskega jezika v tem času precej napredovala. Kaže, da na nastanek braslovškega desetinskega registra tako ni imelo posebnega vpliva lokalno okolje, temveč prej osebni dejavnik v povezavi s trendi širšega kulturnega okolja.

Ni izključeno, da desetinski register za leto 1803 ni bil edini te vrste v braslovški župniji. V vrsti ohranjenih nemško pisanih desetinskih registrov te župnije namreč med letoma 1793 in 1814 zeva dvajsetletna praznina, ki jo prekinja samo obravnavani primerek v slovenščini. Skupno se je iz skoraj stoletnega časovnega okvira ohranilo 14 registrov, najstarejši trije za leto 1750 in najmlajši iz leta 1845.⁹² Pri tem lahko govorimo o treh sklenjenih časovnih sklopih, ki so vsi dokaj oddaljeni od slovenskega registra. Tako pokrivata polstoletno obdobje med 1793 in 1842 zgolj dva registra, že omenjeni slovenski iz leta 1803 in nemški za leto 1814. Podobne časovne vrzeli beležimo v vrsti vinskih registrov 1720–1845,⁹³ saj se ni ohranil noben primerek za čas med letoma 1793 in 1809. Prav mogoče je torej, da je okoli leta 1800 nastalo v slovenskem jeziku več tovrstnih registrov, a se je ohranil en sam. Majhen namig na slovensko vodenje registrov pred letom 1803, a po letu 1793, se morda skriva v dejstvu, da najdemo pojasnjevalni slovenski izraz *nasad* (*Nafsad*) za nemški *Ansatz* že v desetinskih registrih 1788–90 in 1791–93. Tudi osebna imena in priimki v omenjenih registrih izstopajo po latinični pisavi z elementi bohoričice. Tega še ni zaslediti v registrih iz srede 18. stoletja, od 1814 dalje pa je latinično pravopisno mešano zapisovanje ostajalo pravilo (npr. izmenično *zh* in *tsch* za šumnik č). Za registre vinske desetine velja podobno: latinična imena in priimki z vplivi bohoričice se pojavijo v osemdesetih letih 18. stoletja, potem ko so bili antroponimi zapisovani v latinici že v zgodnjih registrih za leti 1720 in 1721.

obravnavava prvi del braslovškega desetinskega registra, na prezbiteriju cerkve sv. Križa ob letnici 1723 zanimiv slovenski napis "TO IE HISHE TE MOLITVE". Grajska vas spada danes v župnijo Gomilsko, ki se je od braslovške župnije dokončno osamosvojila šele leta 1891.

⁹² StLA, A. Fraßlau, Markt und Pfarre, K 1, H 5, Getreidezehent 1750–1845. – Ohranjeni so registri za leta: 1750 (trije), 1751 (dva), 1753, 1754, 1788–90, 1791–93, 1803, 1814, 1842, 1843 in 1845.

⁹³ Prav tam, K 1, H 4, Weinzehent-Register 1750–1845. – Ohranjeni so registri za leta: 1720, 1721, 1729, 1739–40, 1740, 1742, 1750, 1751, 1752, 1753, 1754 (dva), 1755, 1756–57, 1758–59, 1760–61, 1762–63, 1764, 1765, 1766, izvleček 1766–67, 1772, 1773–75, 1783–84, 1785–87, 1791–93, 1809–14, 1815–18 (in 1822), 1819–20, 1823–24, 1824, 1827, 1828, 1833, 1834, 1835, 1839, 1840 in 1845.

Kakor koli, še tako skromen, komaj opazen urbarialni zapis v slovenščini, je tudi v začetku 19. stoletja zelo neobičajen pojav. Braslovški desetinski register je poleg tega, če izvzamemo specifične prekmurske terezijanske urbarje, doslej edini znani urbarialni register, pisan v slovenskem jeziku, ki se ni ohranil le v prepisu ali zgolj omembi, temveč v izvorniku.

Sklep

Slovenski prostor je skratka do konca fevdalne dobe poznal domala izključno nemški, italijanski, latinski in madžarski uradovni jezik s poudarkom na nemščini. Slovenščina kot jezik ljudstva in skromne književnosti v skladu z uveljavljenimi pravili ni imela mesta v uradovni praksi in uradniški miselni sferi. Temu ustrezno je bera urbarialnih registrov v ljudskem jeziku v vseh pogledih borna, tako v količinskem, oblikovnem, zvrstnem, namembnostnem ali vsebinskem. Svojevrstno izjemo predstavljajo terezijanski urbarji za Prekmurje, ki pa so prav tako časovno, prostorsko in vsebinsko močno omejen pojav. Glede na dosedanje dokaj temeljito prečesanost in popisanost graščinskih in župnijskih fondov ter urbarjev v arhivskih in drugih zbirkah lahko torej upravičeno sklepamo, da bi bila najdba še kakšnega samostojnega urbarja v slovenščini presenetljivo odkritje. Prej bi lahko pričakovali kak desetinski register ali neformalen urbarialni zapis, skratka kaj podobnega bloškemu urbarju, še prej braslovškemu registru. Nemara se v zapuščinskih inventarjih zemljiških gospodov skriva celo kakšna neznana omemba slovenskega urbarja poleg onega iz belokranjskega Gradca, in če že, potem prav verjetno kje ob meji s hrvaškim prostorom.

Viri in literatura

Viri

AAG = Archivio Arcivescovile di Gorizia:
Atti pastorali di Attems: 18 (33), 22 (37).

Arhiv HAZU = Arhiv Hrvatske akademije
znanosti i umjetnosti, Zagreb:
Acta Croatica: popis.

ARS = Arhiv Republike Slovenije:
AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 197,
I/107.

AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko: šk. 27.
AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Dežel-
nega sodišča v Ljubljani: šk. 80.

AS 1074, Zbirka urbarjev: I/49 u.
 NŠAL = Nadškofijski arhiv Ljubljana:
 Popis župnijskega arhiva Bloke.
 Prepisi matičnih knjig: župnija Bloke, K 1921–1964.

Zapuščine duhovnikov: Pokorn France, Zgodovinski zapiski, Bloke.

PAM = Pokrajinski arhiv Maribor:
 PAMB/1847, Lipovšek Gašper, šk. 1.
 PAMB/1861, Slekovec Matej, šk. 15.
 PAMB/2139, Šiftar dr. Vanek, šk. 87–92.
 PAMB/2190, Prekmurske arhivalije, šk. 1.

Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobotica:

Domoznanska zbirka: fasc. 74, Ro 212, Fo 162, Fo 167.

StLA = Steiermärkisches Landesarchiv, Graz:
 A. Fraßlau, Markt und Pfarre, K 1.

ŠAM = Škofijski arhiv Maribor:
 Matične knjige, Župnija Braslovče: R 1795–1825, P 1784–1825, M 1784–1802, M 1803–1825.

ZRC SAZU = Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti:
 Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede:
 Zapuščina Franceta Kidriča, a. e. 21.

Župnijski arhiv Bloke:
 župnijska urbarja iz let 1778 in 1820.

Župnijski urad Krško:
 krstna matična knjiga 1730–1771.

Literatura

Blaznik, Pavle: Slovenica v arhivalijah freisinškega loškega gospostva. *Loški razgledi* XVIII. Škofja Loka 1971, str. 74–79.

Golec, Boris: Iz zgodovine pisarniške slovenščine v 1. polovici 18. stoletja. *Arhivi* XXIV (2001), št. 1, str. 87–108.

Golec, Boris: Iz zgodovine uradovne slovenščine 17. stoletja. *Arhivi* XXIII (2000), št. 2, str. 141–154.

Golec, Boris: *Ormož v stoletjih mestne avtonomije. Posestna, demografska, gospodarska, socialna, etnična in jezikovna podoba mesta ob Dravi 1331–1849*. Ljubljana 2005.

Grdina, Igor: *Od Brižinskih spomenikov do razsvetljenstva*. Maribor 1999.

Juričič Čargo, Danijela, Žnidaršič Golec, Lilijana: *Vodnik po urbarjih Arhiva Republike Slovenije, Zvezek 1: Urbarji v Zbirki urbarjev in fondih zemljiških gospostev*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije 2005.

Kebe, Janez: *Loška dolina z Babnim Poljem. Zgodovina župnij Stari trg pri Ložu in Babno Polje*. Ljubljana 1996.

Kidrič, France: *Dobrovske in slovenske preporod njegove dobe* (Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani 7, Historični oddelek 1). Ljubljana 1930.

Kidrič, Fr.: Opombe k protir. (katol.) dobi slovenskega pismenstva. *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* III (1921–22), str. 73–133.

Kos, Dušan: *Urbarji za Belo krajino in Žumberk (15.–18. stoletje)*, (Viri za zgodovino Slovencev. Trinajsta knjiga). Ljubljana 1991.

Kos, Janez, Umek, Ema: Dve slovenski pesmi iz drugega desetletja 18. stoletja. *Jezik in slovstvo* XIX (1973/74), str. 218–220.

Kos, Stanislav: *Bibliografsko kazalo Časopisa za zgodovino in narodopisje XXI–XXXV 1926–1941*. Maribor 1965.

Kozar-Mukič, Marija: Jezik urbarjev Slovenske okrogline (Tótság) v 18. stoletju. *Nemzetközi Szlavistikai Napok II (Slavistični dnevi)*. Szombathely 1986, str. 115–120.

Kozar-Mukič, Marija: Podatki o načinu življenja prekmurskih Slovencev v 18. stoletju. *Zbornik soboškega muzeja* 4. Murska Sobotica 1995, str. 77–89.

Krampač, Tone: *Vodnik po matičnih knjigah Nadškofijskega arhiva Ljubljana* (Nadškofija Ljubljana, Arhiv, Priročniki 2). Ljubljana 2003.

Lavrič, Andej: Čevljarska in usnjarska zadruga v Ložu. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* XIX (1909), str. 116–123.

Legiša, Lino, Gspan, Alfonz (ur.): *Zgodovina slovenskega slovstva. I. Do začetkov romantike*. Ljubljana 1956.

Letopis Cerkve na Slovenskem 2000. Stanje 1. januar 2000. Ljubljana: Nadškofija Ljubljana 2000.

Lopašić, Radoslav: *Hrvatski urbari. Urbaria lingua croatica conscripta*. Svezak I. (Monumenta historico-juridica slavorum meridionalium, Volumen V.). Zagreb 1894.

Merkur, Pavle: *Slovenska plemiška pisma*. Trst 1980.

Merkur, Pavle: Zasebna slovenščina v 17. stoletju. *Slavistična revija* 30 (1982), str. 121–149.

Novak, Vilko: *Izbor prekmurskega slovstva*. Ljubljana 1976.

Orožen, Ignaz: *Das Dekanat Fraßlau*, (Das Bisthum und die Diözese Lavant, IV/1). Cilli 1880.

Orožen, Martina: Uradovna slovenščina v drugi polovici 18. stoletja. *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi* (Obdobja 10).

Ljubljana 1980, str. 155–177.

Pavliček, Vida: *Varaždinski urbariumi. Grad Varaždin i varaždinsko vlastelinstvo u terezijanskim urbarima druge polovice XVIII stoljeća*. Varaždin : Državni arhiv 2005.

Rutar, S.(imon): Završniška gosposčina na Krašu. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko V* (1895), str. 213–28.

Rutar, Simon: *Zgodovina Tolminskega*. Gorica 1882.

SBL 3 = Gspan, Alfonz (ur.): *Slovenski biografski leksikon, Tretja knjiga, Raab–Švikaršič*. Ljubljana 1960–1971.

Smole, Majda: *Vicedomski urad za Kranjsko 13. stol. – 1747, 5. del: Cerkevne zadeve Lit. M–R*. Ljubljana 1995.

Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji. Tretja knjiga: Spodnja Savinjska dolina*. Ljubljana 1992.

Umek, Ema (ur.): *Iz roda v rod. Pričevanja o slovenskem jeziku* (Publikacije Arhiva SR Slovenije, Katalogi, Zvezek 5). Ljubljana 1982.

Umek, Ema (ur.): *Slovenščina v dokumentih skozi stoletja. Razstava ob 25-letnici samostojnega delovanja Arhiva Slovenije*. Ljubljana 1971.

Umek, Ema, Kos, Janez (ur.): *Vodnik po župnijskih arhivih na območju SR Slovenije* (Skupnost arhivov Slovenije, Vodniki). Ljubljana 1975.

Vilfan, Sergij: *Pravna zgodovina Slovencev od naselitve do zloma stare Jugoslavije*. Ljubljana 1961.

Vilfan, Sergij: Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero (XVI.–XIX. stoletje). *Zgodovinski časopis* 8 (1954), str. 27–86.

Vugrinec, Jože (ur.): *Prekmurska narečna slovstvena ustvarjalnost. Zbornik Mednarodnega znanstvenega srečanja Murska Sobota 14. in 15. julij 2003*. Murska Sobota : Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija Petanjci 2005.

Žvanut, Maja: *Od viteza do gospoda*. Ljubljana 1994.

Zusammenfassung

URBARIALICA SLOVENICA – AUF DEN SPUREN URBARIALER REGISTER IN SLOWENISCHER SPRACHE ZWISCHEN DEM 17. UND 19. JAHRHUNDERT

Der Beitrag bietet einen auf den gesamten slowenischen Raum sich beziehenden Überblick über

die bisherige slowenische Literatur, die in den bis zur Grundentlastung von 1848 entstandenen Urbarien – Registern der Abgaben und Leistungen der Untertanen gefunden worden sind, und liefert neue Funde und Erkenntnisse über das Vorhandensein der slowenischen Sprache in dieser Art von Dokumenten. Im Hinblick auf den minimalen, sozusagen unbeträchtlichen Gebrauch des Slowenischen in der administrativen Sphäre bis Mitte des 19. Jahrhunderts ist es nur zu verständlich, dass bis vor kurzem kein in slowenischer als der Sprache des Volkes verfasstes urbariales Register bezeugt war. Die Forscher fanden in den insgesamt mehreren Tausend erhaltenen Urbarien nur einzelne slowenische Ausdrücke und bestenfalls slowenische Beschreibungen der Grenzen der grundherrschaftlichen Landgerichte. Erst rund 10 Jahre kennt man das lediglich aus einer marginalen Erwähnung bekannte, verschollene slowenische Urbarium der Herrschaft Gradac in der Bela krajina für den Zeitraum 1625–1629, das bislang als einziges bezeugtes Urbarium in slowenischer Sprache galt. In der Folge kamen zufällig noch zwei derartige, slowenisch verfasste Dokumente zum Vorschein: das verschollene Urbarium der Pfarrei Bloke für den Zeitraum 1762–1770 in einer Abschrift aus dem 20. Jahrhundert und das originale Zehntregister der Pfarrei Braslovče aus dem Jahr 1803. Die Zahl der Urbarien und ähnlichen feudalen Register in slowenischer Sprache stieg so auf drei, nach Inhalt, Form und Zweck (es handelt sich nämlich um eine interne Geschäftsführung) allerdings sehr bescheidene Exemplare. Der Beitrag analysiert die Umstände und Gründe ihrer Entstehung, die bei jedem Register etwas eigentümlich sind, und weist zugleich auf die spezifische Erscheinung der sog. kajkawisch-slowenischen Urbarien aus Prekmurje des Zeitraums 1768–1775 hin. Es handelt sich um gedruckte Formulare für einzelne Dörfer in Prekmurje (Übermurgebiet), einem slowenischen Randgebiet, das zu Ungarn gehörte. Die Sprache dieser an diversen Aufbewahrungs-orten in Slowenien und Ungarn verstreuten Urbarien muss erst genau untersucht und dementsprechend benannt werden. Von besonderem Wert sind die aus der Zeit direkt vor der Entstehung der genannten Urbarien stammenden Antworten der Untertanen auf einen amtlichen, die für einige Dörfer in der Volkssprache verfasst wurden.